„LE CAMP"

(„ТАБОР")

LA REVUE MILITAIRE
UKRAINIENNE

N. 22.

1934
L'ANNÉE ÉDITION XI
VARSOVIE

REDACTEUR MARITIME

Lieutenant de vaisseau

S. de Chramtchenko.

„ТАБОР"

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 22.

Розміщуйте ваші війська так, щоб коли ворог щонебудь їм зробить, зібралися якнайскорше.

НАПОЛЕОН.

РІК ВИДАННЯ XI. 1934 Р.

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,

Ґенер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

Zakł. Graf. P SZWEDE Warszawa, Warecka 9. Tel. 509-31

2

П. М-т.

Сучасна політична і воєнна ситуація Японії та перспективи збройного її конфлікту з СРСР.

Так багато присвячується останніми часами уваги справі оцінки політичної и воєнної акції Японії на Далекому Сході, що не буде напевно зайвим це питання переаналізувати й на сторінках „Табору“.

Підставою в сучасній добі політичних стосунків між народами, або докладніше — між державами, є проблєми економічні, що випливають головним чином з економічної взаємної залежности. Життєві економічні інтереси кожної держави, прагнення дальшого економічного розвою, як підстави політичного зміцнення, скеровують народи до натурального процесу боротьби. Боротьбу ж, як вчить історія, виграти може лише нарід міцний, загартований в щоденній тяжкій праці, до тої боротьби підготовлений і готовий на офіри для здобуття й затримання за собою відповідного становища в світі. В наші часи найбільш яскраво виявляють такі духові вартості японці.

І коли цілий світ з тих чи інших побудок мусить цікавитися прикладом і наслідками життєвої динаміки японського народу, то й ми, українці, не менше зацікавлені, щоправда головним чином в наслідках тої незрівняної експанзії японців. А це тому, що силою обставин Японія в своєму історичному поході до ґеґемонії стає, наразі все одно в якій ролі, важливим для нас чинником ослаблення Московії й тим самим створює посередньо можливості для нашого визволення. З поборювання Японією Москви, яка на протязі всього часу свого державного існування лише завдяки мілітарній експанзії могла забезпечувати стан свого посідання— утримувати в ярмі підбиті слабші народи, та яка через те без життєвої конечности стала загрозою і для Японії, зокрема з огляду на сучасний свій деструктивний державний устрій, виринають і для нас перспективи політично-державного характеру. Перспективи ті матимуть далекосягле для України значення, незалежно від того, що безпосередні події відбуваються і відбуватимуться на так великій відлеглості. Матимуть вони не менш поважне значення ще й для тої частини українського народу, яка замешкує територію так званого Зеленого Клину, або за прийнятою всіма українцями назвою „Зеленої України“. Зелена Україна, уявляючи з себе незвичайно багатий край і межуючи від півдня та частинно від заходу з Манджурією, мусить бути об'єктом і тереном евентуальних воєнних подій. Щоб ті перспективи належно оцінити та підкреслити їхнє значення для нас, для нашої визвольної боротьби, підкреслити значення Зеленої України в даль-

шім розвитку стосунків на Далекому Сході, що рівно ж не є без значення для нас, маємо на цілі тут подати деякі міркування про сучасну політичну та воєнну ситуацію Японії, з чого випливатимуть об'єктивні льоґічні висновки відносно можливих і для нас так важливих наслідків тої ситуації.

Розріст японського народу, цілковите використання ним всієї власної землі до вершків гір та стоків скель включно, що всеодно не забезпечує потреб в рільничих продуктах, було причиною того, що Японія вдалася до створення власної промисловости. Велика війна створила ще більш сприятливу для японської промисловости кон'юнктуру, через що та неспівмірно розрослася, відновлення натомісць промисловости після війни в державах, що брали в ній участь, стало причиною дуже гострої економічної кризи в Японії, як зрештою й в цілім світі. Силою річей, коли воєнні потреби проминули, криза найбільш тяжко відбилася на молодій японській промисловости, яка на ті потреби була накерована. На посідаючи всіх необхідних для промислу сирівців, не маючи змоги зужити на внутрішнім ринку всіх або принаймні більшої частини виробів власної промислової продукції, Японія мусіла була шукати з одного боку ринків збуту, з другого—джерел для дешевого здобуття сирівців, щоб в той спосіб обнизити вартість продукції і через те мати можливість конкурувати з промисловістю інших держав.

Найбільш поємним і ґеоґрафічно догідним ринком збуту для Японії мали би бути Хіни з своєю 400 мілійоновою людністю, далі Филипини, Кароліни, архіпеляґи Зондські, Індохіни, Індія та Австралія. Економічна політика европейських держав і Сполучених Штатів утруднює ввіз японських промислових виробів у власні краї, щоб поборювати економічну кризу в себе вдома, не хотять в тих самих цілях ті держави впустити їх і до своїх доміній чи кольоній. Має рівно ж великі труднощі Японія з опанування і хінського ринку з огляду на преференційні інтереси в Хінах Сполучених Штатів та Анґлії. Й щоб все таки мати змогу здобути той ринок мусіла Японія вдатися до так би мовити державно-інтервенційного обниження вартости своєї продукції і після того лише потрафила здобути хінський ринок на 60%. Не без впливу інших зацікавлених держав, вклавших грубі мілійони в різні концесійні підприємства в Хінах, розпочали хінці бойкот японських виробів, що, як відомо, було для Японії одним з претекстів до збройної інтервенції, яка допровадила, чого и треба було сподіватися згори, до упривільованого потрактування Нанкинським урядом японських інтересів та до створення Манджурської імперії. Глибша аналіза підстав того конфлікту та його наслідків дає певні підстави до концепції, що претекст був довго очікуваний японцями.

Однак поруч з економічною експанзією Японії в єдино для неї під поглядом політичним можливім, щоб не створювати спіль-

ного проти себе фронту всіх зацікавлених держав — Англія, Сполучені Штати, Франція, Голяндія — та найбільш догіднім напрямі, напрямі азійського континенту, має для неї також і щонайменше рівнорядне значення експанзія популяційна. В даній хвилі лічать японці біля 65 мілійонів населення на самих лише виспах, що дає понад 164 особи на квадратовий кільометр пересічно, а коли відкинути площу гірську, то кількість ця збільшується майже до 250. При щорічнім прирості населення в 1,3% за сто літ матимуть японці понад 160 мілійонів. Адже відомо, що ще на початку цього сторіччя мали японці цілий шерег конфліктів, в першу чергу з Сполученими Штатами, з-за іміґрації туди, то значить, що справа еміграції була й тим більше є тепер для них уже від довшого часу дуже актуальна. І коли ґеоґрафічне становище не сприяє популяційній експанзії японців на схід, як рівно ж і на полудне через неуникнений конфлікт, крім Сп. Ш. П. А., ще й з державами Европи, що є там власниками кольоній, то потому залишається єдиним догідним напрямком для еміграційної експанзії азійський континент. Доводиться читати і чути твердження, що підсоння Манджурії, Монголії чи тим більше територій на північ од них, або більше континентальних несприятливе для японців — незрозуміла помилка, бо в кожнім разі клімат той, хоч і більш гострий, є однак більше здоровий, аніж малярійний підтропікальний чи тропікальний клімат згадуваних вище архіпеляґів, не говорючи вже про густість заселення їх. Коли взяти під увагу незвичайну фізичну витривалість японців, то можна мати певність, що на протязі 2—3 десяток літ їхня переселена на континент людність цілковито закліматизується. Зрештою, як побачимо далі, самі японці в своїх публікаціях ані не вважають клімату континенту для себе за невідповідний, ані цілком не зупиняються над проблємою виселення лишків людности на полудне.

Таким чином наведені життєві конечності диктують японцям лінію їхньої державної політики, яка проходить перед нашими очима. Сильна духово нація, вихована в традиції віри в своє історичне покликання, в свою духову вищість на Сході, вихована в традиції лицарської самопосвяти для добра народу і батьківщини та відданости своєму імператорові (засади моральної науки „бусідо“, приклади — ґенерал Ноги, майор Куга), природна річ, прямує до самозбереження через політичне й економічне зміцнення. Треба з почуттям подиву та захоплення (нам спеціяльно) визнати, що в створенні пляну розв'язання своїх державних проблєм й у виконанні його японці виявили глибоку мудрість та не менше глибокий політично-державний досвід, не вагаючись при потребі вдатися до рішучих кроків — вихід з Ліги Народів, нота до Сполучених Штатів у справі допомоги Китаю на узброєння.

* * *

Подивімося тепер, як окреслюють свої політично-державні цілі та завдання самі японці. Знаний японський письменник ґенерал дивізії Сато в книжці „Оборона Японської імперії в небезпеці“ пише: ...Майбутнє Японії лежить на азійському континенті, а найближчі наші цілі на полях Манджурії, Монголії та Сибіру*). Дивимося на Манджурію, Монголію та Сибір, як на святі місця наших предків та як на місця майбутньої діяльности наших потомків... Майбутнє Японії лежить в Східній Азії і лише опанувавши тими обширами можемо зробитися господарями в Азії, здобути собі перше місце на Сході... Мусімо всі упритомнити собі, що то є питання життя чи смерти для Японії“. Обґрунтовуючи підстави економічної експанзії на континент, ґенерал Сато говорить: „Бракує живности для японського народу, через що щороку ввозиться до Японії величезну кількість рижу та інших продуктів. З огляду на те народ японський повинен перенестися на континент, бо тільки там будемо могли віднайти шляхи та засоби для свого існування. Тож від десяток літ існує плян експанзії на континент і для його власне реалізації провадили ми війни Японо—Хінську та Японо—Російську і заанектували Корею, яка тепер є територією японською. Манджурія і Монголія є продовженням Кореї, а Сибір є продовженням Манджурії та Монголії... На протязі сотки літ Манджурія, Монголія та Сибір повинні зробитися обшарами, замешкалими японцями. До цього часу японський народ існував лише завдяки рільництву, але прийшов час, коли при даній кількості населення не можна вижити з рільництва і тому Японія перейшла на господарку промислову, осягнувши з погляду техніки наслідки не гірші, аніж Европа чи Америка. Однак на шляху до упромисловлення Японію спіткали поважні труднощі — по-перше, бракує нам сирівців, по-друге—нема ринку збуту... В Хінах є багатючі зложа залізної та мідяної руди, Хіни достарчать вовни та бавовни... Нема хиба іншого так догідного ринку збуту”.

Не менш ясно говорять про ту саму проблему ґенерал Гата, бувший начальник залоги в Токіо, та відомий ґенерал Араки. Перший з них в статті „Оборона Японії“ **) пише, що оборона держави вимагає посідання різних сирівців, яких в Японії нема, а які натомісць є в Манджурії та Монголії, і тому приходить до висновку, що „Манджурія і Монголія потрібні як для економічного розвитку Японії в час спокою, так і для матеріяльного забезпечення майбутньої війни“ (економічна база).

---

*) Скрізь підкреслення наше. Автор.

**) Журнал „Ніппон” № 11 з 1933 р.

Ґенерал Араки в брошурі „Завдання Японії в добі Сіова*)“ доводить, що лише посідання Манджурії та Монголії дасть підстави до поширення тих великих ідеалів, які розвиваються в японськім народі на протязі його тритисячелітньої історії. Стверджуючи далі, що „значна кількість японців задовольняється оберненням Манджурії та Монголії в японську кольонію в значенню економічнім“, вірить однак, що „не можна очікувати такого легковажного розв'язання справи... В політиці нашій мусімо поставити собі за ціль завдання дуже широкі, а розвій економічний Японії в Манджурії та Монголії є властиво справою другорядною... Посідання континенту конечне для врятування Японії та для врятування Сходу. В Сибіру мешкають сотки тисяч японців і корейців. Під тим поглядом мусімо повзяти ясне рішення“.

Отож, як бачимо, самі японці не ховаються з своїми цілями, хоч, щоправда, говорять то військові. Очевидна річ, це й ґенерал Араки стверджує, є серед японців голоси й більш поміркowані, але мабуть не становлять вони якоїсь поважнішої більшости, не є авторитетні серед японського громадянства. Коли навіть не спиратися на історію Японії, то вже попередній досвід останніх десяток літ досить каже нам, що голосом японського народу є його військо, зокрема фльота — всім відомі підстави вбивства японського прем'єра Інукаї, заховання винуватців, присуд і японська публічна опінія в тій справі, що вимагала цілковитого уневинення тих гарячих патріотів. Не може тоді бути нічого дивного в тім, що цілий японський народ завжди стоїть по боці своїх урядів, які провадять його не тільки до забезпечення існування, але й до великости.

Розуміється, не можуть спокійно дивитися на такий могутній зріст Японії ані Китай, що бачить себе об'єктом японських інтересів, ані Европа, ані Сполучені Штати; не можуть передусім москалі дозволити на цілковите обмеження їхніх економічних інтересів на Далекому Сході та, в першу чергу, на цілком явні прагнення японців територіяльно збільшитися коштом тих земель, які Москва вважає своєю власністю, бо колись підбила їх хоч би й без особливих зусиль. Велике напруження з боку Москви зусиль, щоб розбити Японію в 1904—1905 рр. і тим обмежити її експанзію на континент, скінчилися для москалів поразкою. На черзі нове напруження.

* * *

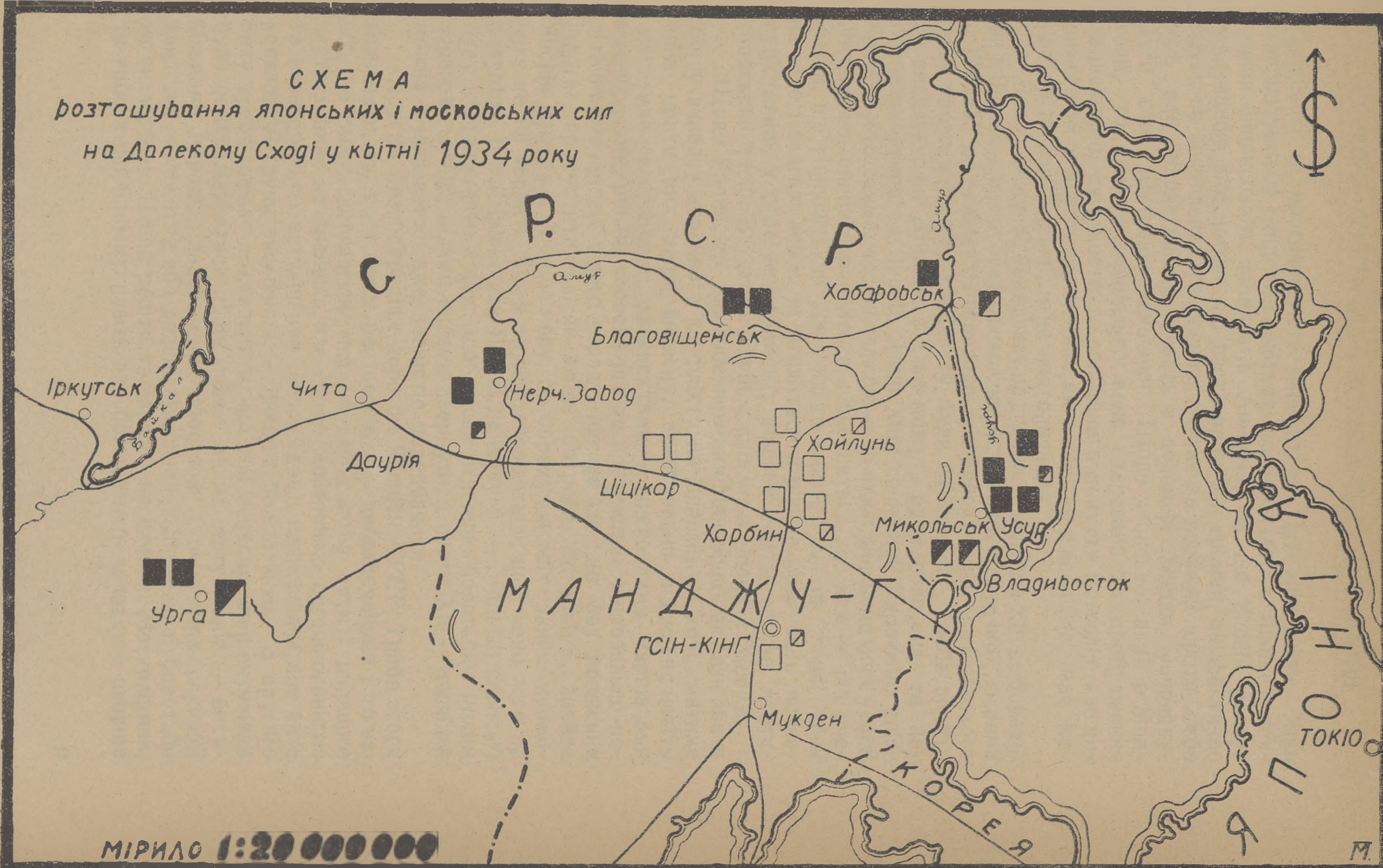
Обговорюючи вище труднощі Японії в економічнім опануванні хінського ринку, ми свідомо упустили там стосунки з СРСР, маючи на увазі зупинитися над цим питанням окремо.

---

*) Доба панування кожного імператора має свою назву. Сучасна доба називається „Сіова“, що значить „доба щастя“.

По знищенні своїх білих ворогів і по закінченні несподівано щасливо для себе війни з Україною та Польщею в р. 1920 большевики скерували увагу в бік найбільш сприятливого сприйняття їхніх ідей—в бік Азії, при чім звичайно акцію свою добре обмислили. Був то, на їхню думку, спосіб посередньо підірвати сили европейських держав і Америки, приготовити скомунізовану Азію до боротьби з Европою. Хіни з їх хаотичним внутрішнім станом були одним з головних об'єктів інвазії комуністичної ідеольоґії— всі пам'ятають добре працю там пп. Карахана, Бородина та червоного ґенерала Блюхера, що орґанізував хінську збройну силу під іменем ґенерала Галіна (Га-лін). Не підпала впливові большевицьких гасел серед інших одна з найбільших тогочасних хінських провінцій—Манджурія, не зважаючи на те, що большевики посідали там найбільші можливості до найскоршого здійснення своїх цілей, саме: спільна границя, а особливо база комунізму— перебігаюча через всю територію Манджурії Східнє-Хінська залізниця. Обминаючи безперечно талановитість місцевого адміністратора маршала Чанг-Со-Ліна, який посідав досить порядне як на тамтейші стосунки військо і вмів з його допомогою утримати лад і спокій в краю, доводиться припустити, що японські впливи в Манджурії вже десять років тому сягали значно глибше, аніж загально було про це відомо, і що в тому факті властиво треба домисливатися неуспіху большевиків. Все ж треба знати, що небезпеки поширення большевицької ідеольоґії на Далекому Сході легковажити не можна і що між іншим виявилася вона особливо загрозливою для японців в Кореї; тому, оцінюючи пляни і рішення Японії, треба брати її під увагу в кожнім разі як зовнішній претекст інвазії — запровадження в Манджурії ладу і боротьба з большевизмом. У випадку дійсного поширення большевизму в Хінах, Японія мусіла лічитися з можливістю збройної окупації большевиками Манджурії, що не могло не вплинути на приспішення її акції. Отже, Японія розбила хінські війська, що боронили Манджурію, запровадила в ній лад і спокій і, забезпечуючи кордони Манджурії з боку Хін, просунулася за великий мур, тобто в границі властивих Хін. СРСР. і Хіни, спільники з неволі, мусіли визнати фактичний стан річей. В дальшому створили японці з Манджурії державу, а оце в квітні бр. зробилася Манджурія імперією. Міжнароднє політична ситуація в своїм часі подиктувала японцям лише проголошення протекторату над Кореєю. Таким чином певну частину пляну опанування азійським континентом вже виконано.

Не вважаючи на формальне замирення Японії з Хінами, Хіни не хочуть погодитися на одірвання такої провінції як Манджурія, не хочуть заперестати протияпонської пропаґанди, бо знають ще про диверсійну акцію японців у Внутрішній Монголії й, звичайно, не можуть тішитися з того, що ціллю її є напіврадянска і московськими військами обсаджена Монголія Зовнішня. Хіни декларують отже, що ніколи не визнають Манджурії незалежною

СХЕМА
розташування японських і московських сил
на Далекому Сході у квітні 1934 року
С Р С Р
Амур
Іркутськ
Байкал
Чита
Нерч. Завод
Даурія
Благовіщенськ
Хабаровськ
Усурі
Хайлунь
Ціцікор
Харбин
Микольськ Усур.
Владивосток
МАНДЖУ-ГО
Урга
Гсін-Кінг
Мукден
КОРЕЯ
ЯПОНІЯ
ТОКІО
МІРИЛО 1:20 000 000
М.

державою та проголошують імператора Пуї зрадником. Хіни консолідуються і підготовляються до боротьби з Японією, шукаючи фінансового попертя в Америці, на що Японія реагує згадуваною вже нотою, що постачання Хін грішми, які фактично йдуть на закуплення узброєння, вважає за ворожий проти себе акт, але охоче візьме участь в допомозі хінцям упорядкувати свої внутрішні відносини. Щодо японської акції в Монголії, то назовні офіціяльно вона скерована на пробудження національної свідомости та релігійного почуття монголів, але допомога їм в цьому відношенні, як знаємо з часописів, має характер цілком річевий, а не плятоничний.

В хвилі біжучій, без огляду на всі приготовлення Хін до боротьби з Японією, підготовку на свою користь опінії політичної, зокрема в Женеві, де симпатії міжнародного ареопаґу на протязі всього часу японо-хінського конфлікту були по їх боці, треба прийти до висновку, що Хіни не є й не можуть бути головним та небезпечним ворогом Японії. Якщо Хіни починили б кроки до співпраці з москалями, то, не зважаючи на quasi дипльоматичні успіхі Литвинова, опінія европейська відвернеться від них — річ очевидна, що Нанкинський уряд, як то вже й було, на такий крок не піде і взагалі ледве чи згодиться з різних міркувань на комуністичний у себе експеримент, хоч би навіть як на протияпонський засіб. В такому стані є стосунки Японії з Хінами.

Щодо Японії, то для забезпечення Манджурії, як бази проти Хін у випадку збройного конфлікту на Далекому Сході, матиме вона проти них лише заслону, евентуально підсилену навіть хінськими своєрідними лядскнехтами — численними маршалами і ґенералами, що не доросли ще до зрозуміння національно-політичних інтересів цілого народу. Можна ще, не без поважних підстав, припустити, що як зайде потреба, то мабуть знайде Японія спільну з Хінами мову, бо обрахунок всіх даних промовляє не на користь Хін й трудно сподіватися, щоб вони того не розуміли. В найгіршім для Японії випадку 2 — 3 дивізії японські будуть стримувати хінців, щоб після скінчення боротьби з іншим ворогом, СРСР, цілими силами звернутися проти Хін — наслідки можна з цілковитою вже певністю передбачити.

Другим безпосереднім ворогом Японії є СРСР. Треба згори зазначити, що то є ворог без порівняння небезпечніший і то навіть не своєю ідеольоґією, яка на японському ґрунті ширшого застосування не знайшла, але своєю мілітарною орґанізованістю та незаперечним ентузіязмом деякої, хоч і нечисленної, але зате всевладної ґрупи населення — ідейних большевиків. З другого боку треба одразу ж ствердити, що той незаперечний ентузіязм буде нейтралізуватися цілим рядом інших ентузіязмів — ентузіязмами народів, поневолених Москвою і очікуючих слушної хвилі до розпочаття або радше відновлення перерваної боротьби за визволення. Щодо решти тубільчого населення Московщини, то воно в найліпшому навіть для большевиків випадку є скорше

гарматним м'ясом, яке під примусом буде битися, а при неуспіхах большевиків — тисячками піддаватися. Отже, трудно скласти цілком певний погляд на moral большевицького війська, але, здається, не буде пересадою думка, що той moral є непевний. Пам'ятати однак треба, що большевики великі майстрі в опануванні настроями.

Ще в часі опанування японцями Манджурії большевики з великим пострахом очікували дальшого їхнього посування і тому гарячково стягали над Манджурську границю свої війська. Якби вони мали там тоді, коли японці провадили війну з Хінами, ті сили, що зібрали тепер, то не виключене, що могли вмішатися в конфлікт з певними шансами на успіх, але тоді тих сил не було, а це дуже полекшило справу японцям.

Пізніше, реально, як завжди, оцінюючи ситуацію на Далекому Сході, вони вжили відповідних заходів для зміцнення свого там становища. Перекинули туди значні й ліпші свої сили та, як чувати з газет, дали порівнюючи великі пільги місцевому населенню, щоб прихилити його на свій бік. Мають тепер большевики на Далекому Сході так звану Далеко-Східню армію під командою одного з найліпших своїх ґенералів (того самого згадуваного вище Блюхера, що виступав в Хінах як Га-лін), яка складається з 9 піхотних та 3 кінних дивізій, різних помічничих формацій, 300 танків та 450 літаків. Разом числить та армія біля 160.000 люду. Розташована вона ґрупами*): Владивосток — Никольськ-Усурійський — 4 піхотні і $1^1/_2$ кінні дивізії; Хабаровськ — Благовіщенськ — 3 піхотні та 1 кінна дивізія; Даурія — Завод Нерчинський — 2 піхотні дивізії й 1 кінна бриґада. Мають крім того вони в Зовнішній Монголії 2 піхотні дивізії та 7 кінних бриґад, з чим японці мусять лічитися. Передня літнича база червоних знаходиться в районі Владивостока, головна — в районі Іркутська. З тих даних видно, що сили большевицькі досить поважні, але й японці мають відповідні власні сили в Манджурії, а навіть вважали за можливе одну піхотну дивізію відтранспортувати додому. Японські сили облічується на 8 піхотних дивізій та 4 кінні бриґади. Манджурська армія, хоч ще перебуває в стані орґанізації і мають японці з нею поважний клопіт з огляду на існуючі ще там традиційні „отаманські" стосунки, все ж певну реальну силу з себе уявляє. Вона складається з 8 бриґад піхотних, 11 бриґад кінноти та 17 бриґад мішаних; артилерія та технічні війська ще дуже незначні. Всього армія числить 120.000 вояків. Основне зосередження японського війська в районі: Сінь—Дзінь — Харбин — Хайлунь — Ціцігар; на керунках зосереджень большевицьких військ тримають японці міцну обсервацію.

* * *

Подивімося тепер, як виглядають стратеґічні, оперативні та тактичні можливості обох противників.

*) Див. схему.

Большевицька Далекосхідня армія може бути поповнювана і забезпечувана в усі види постачання лише з округ Західнього Сибіру та Европейської Росії, тобто база людська та матеріялова знаходиться у віддаленні кількох тисяч кильометрів. Ближчі далекосхідні обшири базою бути не можуть з огляду на рідкість заселення і через те вбогість краю. Для комунікації та транспорту з бази большевики можуть користати з одної залізниці, яку лише на деяких відтинках в останнім часі перероблено на двоторову. Коли взяти під увагу, що для 150.000-ної армії, яка вже зібрана, треба 40 — 45 потягів на добу, що в умовинах стану большевицького транспорту впрост невикональне, то повстає питання, в який же спосіб могтимуть вони підвозити поповнення та збільшити підвоз постачання для збільшеної армії? Передусім однак належить пам'ятати, що майже на всій довжині північного кордону Манджурії Амурська та Усурійська залізниці пробігають в кільканадцяти всього кільометрах вздовж кордону, тобто та єдина комунікаційна лінія завжди наражена на дуже ефективні ділання ворога й тому вимагатиме спеціяльної та дуже сильної охорони. Через те поповнення зуживатиметься головним чином на охорону комунікації, бо інакше червона армія буде визначена на цілковиту загладу. Отже не тільки не будуть встані большевики ефективно збільшити свої сили на Далекому Сході в часі війни, але з великими лише труднощами могтимуть підтримувати їх на одному чисельному рівні. Крім того, навіть при повнім спокою на інших зовнішніх фронтах, внутрішня ситуація не дозволить їм оголювати з військ такі „союзні“ держави, як УСРР та Кавказькі. Для безсторонности однак треба зазначити, що іноді доводиться зустрічати у фаховій військовій літературі погляди (Г. Ваґнер: „Чи може СРСР програти війну з Японією?“. Берлін, 1933), що большевики зібрали на Далекому Сході дуже міцну повітряну фльоту і нападом на життєві японські центри (Токіо, Йокогама, Осака, Йосіномаки) можуть змусити Японію до занехання війни. Отож, нам видається цей погляд неузасадненим. Маючи на увазі сучасний стан літничої техніки, треба ствердити, що промінь ділання або межа досягальности бомбоносних літаків не перевищує наразі 500 — 700 клм. і залежить від цілого шерегу співчинників, як: атмосферичні, явища швидкість, вантажність, стеля тощо, а тоді досить буде подивитися на мапу, щоб зрозуміти, що ґеоґрафічна віддаль забезпечує, принаймні японську метрополію, від подібного підприємства. Певно ж і москалі здають собі справу з того, що не можуть пуститися на подібну авантюру і за одним разом заризикувати знищенням своєї повітряної фльоти. Якби навіть і пощастило їм перемогти всі перешкоди у вигляді японського літництва та протилетничої оборони й дістатися до японських висп, то про повернення фльоти назад можна лише марити.

Ґрунтуючись на можливості у випадку війни використання большевиками глибини своєї території й вважаючи за єдину ціль

війни знищення живої сили ворога, воєнна японська доктрина вимагає блискавичної рішучости в чинах. Це разом з іншими постулятами військових японських дослідників дає дані передбачати, що Японія обмине зайву процедуру проголошення війни і що те, що було в р. 1904, коли було знищено російську далекосхідню фльоту, може спіткати тепер і московську фльоту повітряну.

Посідаючи в мирний час 17 піхотних дивізій, Японія може виставити зараз же після розпочаття війни ще 17 резервових бриґад. Пануючи цілковито на морі, має Японія до своєї розпорядимости кілька разів ближчу аніж СРСР базу людського матеріялу, в Кореї та Манджурії має базу матеріялову, тобто має всі дані в короткім, чи принаймні коротшім в порівнянні з большевиками, часі зосередити на північній границі Манджурії переважаючі сили.

Оперативно сили большевицькі вже у своїм вихіднім уґрупованні роз'єднані, найбільша Владивостоцька ґрупа загрожена цілковитим знищенням, до чого, хочемо вірити, спричиняться не лише японці.

Взагалі ділання концентричні вимагають особливо догідних обставин оперативних, а передусім певности, що до такого роду ділань відповідно підготовлені начальники і військо, та що ворог під кожним поглядом нижчий, або принаймні пасивний. Коли уґруповання большевицких сил вказувати може на їхній плян концентричних ділань, то треба ствердити, що не лише оперативні дані, але ані характер японців, ані всі інші елементи їхньої воєнної доктрини таким проти них діланням не сприяють.

Натомісць японці посідають всі оперативні дані, щоб з успіхом бити поодинокі большевицькі ґрупи, розкидані на фронті в понад 1.500 клм. Спривoду оперативних можливостей противників знаний московський ґенерал Н. Головин в „Русском Голосе" пише, що большевицькі червоні сили в Приморській окрузі є в пастці.

Стан моральний військ противників, стан узброєння, бойова підготовка, знання терену майбутніх подій, рівень керовництва— ті тактичні елементи дуже вже переважають на користь японців, щоб над ними треба було довше зупинятися.

* * *

Залишається ще сказати про ту чи іншу участь в тому змаганні Сполучених Штатів. Нема сумніву, Штати дуже заінтересовані в Далекосхідніх справах політично й власне з політичних міркувань не могли б зрезиґнувати з своїх там економічних інтересів, навіть якби вони їм не дуже поплачувалися, бо це ще більше зміцнило б Японію політично. Ґеоґрафічна натомісць віддаленість виключає якубудь мілітарну допомогу з боку Штатів большевикам, зокрема ту єдину, про яку могла би бути зрештою мова, тобто фльотою. Треба було би поставити фльоті завдання бльокади японських висп, відлеглих на яких 11.000—12.000 клм. від власного краю, в той час як Японія потрі-

бувала б лише боронитися. Спроба використати Филипини, як проміжну базу, вимагала б відповідної, наразі неприготовленої, а передусім дуже коштовної орґанізації, та навіть якби така база була уряджена, то перебування там американської фльоти чи не загрожувало б їй бути заблькованою. Щодо можливостей десанту, то здається про це навіть згадувати не доводиться. Отже могла би бути мова лише про допомогу політичну чи в першу чергу фінансову, але остання теж досить проблематична. Інтереси Японії та СШ так все ж мають мало стичности, що Японія мабуть пішла би на можливі уступки, щоб задовольнити Америку, яка з свого боку напевно бере на обрахунок те, що Московія є країною різних несподіваних внутрішніх можливостей і тому ледве чи схочуть СШ поважно заанґажовуватися й фінансово. Ще можна було би думати про евентуальну спільну акцію СШ та Анґлії, але якось не видно, щоб Анґлія дуже непокоїлася успіхами Японії й коли згадаємо нещодавні відомості про ніби існуюче між Японією та Анґлією порозуміння, то не буде це дивне.

* * *

Отож, цих всіх наведених даних досить, щоб прийти до остаточного висновку, що шанси на перемогу по боці Японії. Плян Японії ясний і для СРСР загрожуючий, з чого здають собі справу большевики цілковито й розуміють, що до боротьби прийде і що наразі японці, по здійсненні одного етапу того пляну, зробили перепочинок для підготовки до наступного. Користаючи з „передишки", готуються до боротьби в свою чергу і большевики — їхня підготовка йде не лише по лінії мілітарній, але й політичній. Щодо останньої, то вона полягає в підписанні цілого шерегу пактів про ненапад, в забезпеченні так би мовити тила та в здобутті спільника в СШПА, які перед кількома місяцями визнали радянську владу de jure і навіть урочисто гостювали в себе московського комісара Литвинова. Не маючи наміру піддавати під сумнів добру волю контраґентів СРСР, бо справді світ прагне спокою, вважаємо однак, що не через спокій дійде до розрішення отої найбільш для всіх актуальної та гнітючої проблеми економічного занепаду і дозволимо собі, покликаючися на історію, сказати, що в більшості випадків, коли життєві інтереси даної держави того вимагають, вона не вагається визнати підписаний на папері пакт за клаптик паперу. Навіть побіжне переаналізування політики СРСР в стосунку до Японії накидає думку, що большевики здають собі справу з того, що доведеться їм воювати з певністю поразки, або доведеться піти на всі уступки Японії, погодитися на задоволення всіх її вимагань. Не відомо лише, чи матимуть можливі межі ті вимагання. Цитований вже ґенерал Головин приходить до висновку, що Росія (звичайно, небольшевицька, бо на його думку Росія большевицька не може з огляду на голошені нею гасла дбати про націо-

нально-державні інтереси) національна може зберегти Далекий Схід лише шляхом співпраці з Японією. Така мрія ледве чи відповідає інтересам Японії, однаково ж думаємо і є того, як відомо, докази, що й большевики не менше від монархістів московських дбають про державні інтереси єдиної неділимої Росії й тому напевно спробують опертися вимаганням Японії, а тоді війна неминуча. Неминучість війни створює великі перспективи для визволення уярмлених Москвою народів, у першу чергу нашої Батьківщини, створює певні перспективи і для наших „зелених" земляків.

З цілком для нас всіх зрозумілих причин не можемо наразі докладніше зупинятися над справою підготовки нашої до тих чи інших неминучих і важливих подій. Ствердити треба лише одне, що чи то з вибухом війни, чи коли москалі підуть на уступки і тим себе ослаблять політично та морально, перспективи для нашої визвольної акції повстануть. Чи могтимемо їх належно використати; чи будемо готові? Мусімо сподіватися, що наш Уряд, Уряд Української Народньої Республіки, законний і єдиний представник національно-державних прагнень українського народу, не упустить мабуть в своїй політичній праці найменшої навіть нагоди, щоб справу визволення Великої України та справу визволення Зеленої України поставити в повній широчині й укоронувати її створенням незалежної Української держави в Европі та створенням незалежної Зеленої України на Далекому Сході.

Напрошується при тім питання, чи в інтересах Японії повстання незалежної Української держави на Далекому Сході, коли відомо, що вона ставить собі завдання опанувати та японізувати континент. Якби ми не мали підстав до ствердження, що японці неодноразово виявили глибоку політичну мудрість в проблемах навіть менш ясних, то тоді могли би припустити, що вони впрост окупують Зелену Україну і зроблять її своєю провінцією. Всі українці, а передусім далекосхідні, свідомо і цілком ясно задеклярували свої прагнення відносно незалежности Зеленої України, яка має історію своєї боротьби за визволення, і вірять, що державна мудрість японців стримає їх од невідповідного потрактування наших прагнень та від створення в себе іриденти, бо не можуть японці не оцінити з одного боку тих прагнень, з другого — політичного і морального значення для себе боротьби Великої України і Зеленої України за незалежність та безпосередньої допомоги останньої в їхній боротьби з Москвою.

І. Л. МОРЕЙ ДЕ МОРАН,
Інж.-Летник-Підполковник.

Військова авіяція.

„Повітрова фльота є зброєю несподіваного нападу".
Ґенерал Барес.

В цьому році військова авіяція матиме 43 роки свого існування. Перший літак, який положив початок військовій авіяції, був французький „Еол" (l'Eole). 9 жовтня 1890 р. в Арменвілье „Еол" пролетів перші 50 мтр., а в слідуючому 1891 р. в Саторі він пролетів вже 100 мтр. Тодішній голова ради міністрів, він же й військовий міністр Франції, п. Де Фрейсине зацікавився спробами „Еола" і побажав його оглянути. 17 жовтня 1891 р. міністр Де Фрейсине разом з директором техн. д-ту військ. м-ва ґен. Мензье оглянули „Еола" і м-р постановив придбати його для військ. м-ва і продовжувати спроби, з метою використання для війська. Надії Де Фрейсине вилилися в загальному проекті: утворення авіяційної школи, в якій одночасно мали готуватися і конструктори літаків; створення арсеналу для будови літаків; розроблення стратеґії і тактики авіяції і, навіть, створення повітрової армії. В наслідок цього проекту, військовим м-вом було збудовано велику і добре зорґанізовану майстерню, яка стала першою школою конструкторів авіяції. Одночасно готували виклади для майбутньої авіяційної школи. Військова майстерня сконструовала „Авіон ч. 3", який був випробований лейт. Біне. Для випробування нового літака військ. м-р призначив комісію з ґен. Мензье на чолі. 12.X 1897 р. „Авіон ч. 3", малими взльотами, пролетів приблизно 1.500 мтр. Через два дні в присутності комісії з ґен. Мензье і Грійон, „Авіон ч. 3" пролетів 300 мтр. і розбився. Після цієї невдалої спроби військ. м-во дальші спроби припинило і перестало цікавитись авіяцією.

В той час існувало 3 типи літаків, тяжчих від повітря: орнітоптери, елікоптери і аеропляни.

Орнітоптер безпосередньо імітував птицю і тримався в повітрі тремтінням крил. Однак тяжко застосувати авіяційний мотор для альтернативних рухів. Крім того, коли застосувати рухи крил лише догори та вділ, ортогональний коефіцієнт спротиву в повітрі буде до смішного малий, лише 0,085. Птиця тримається в повітрі тому, що її крила рухаються вперед, назад та догори і вділ, що дає надзвичайно корисний спротив.

Елікоптер уявляє машину, що підноситься в повітря поземним пропелером. Перша модель елікоптера була представлена до Французької Академії Наук у 1784 р. п.п. Лонуа і Бьенвеню. Наслідки спроб цілий час були гірші, ніж з орнітоптерами, і лише після війни (особливо спроби маркіза Патерас Пескара) питання елікоптера наближується до розрішення.

Аероплян складається головним чином з поверхні, що дуже швидко рухається в повітрі. Аероплян в основі уявляє з себе змія, що пускають діти на нитці в повітря; він може підноситись при допомозі вітру або силою мотора.

Легенди приписують винахід першого аероплянa хінському ґенералові Гон-Сину, що зробив прив'язний аероплян приблизно в 206 році до Народження Христа.

Після перельоту Блеріо через Ля-Манш і після великих конкурсних льотів в Реймсі та Жювісі, франц. військ. м-во знову повертає до думки вжити авіяцію для потреб війни. В 1909 році воно утворює Управу Військової Авіяції, підпорядковану з початку арт-кому, а пізніш — техн. д-ту. Старшини різних родів війська вступають до цивільних шкіл авіяції і по закінченню дістають апарати. В жовтні 1910 р. військові аеростації (бальони) об'єднуються з авіяцією під назвою „аеронавтика"; утворюється постійна Інспекція Військ. Аеронавтики і твориться певна кількість центрів військ. авіяції. На ґен. ін-ра військ. аеронавтики було покладено завдання вишколення і приготовлення до війни. В 1911 р. військова авіяція приймає участь в літніх та осінніх маневрах франц. армії. Співучасть авіяції обмежується лише розвідкою та зв'язком. В 1912 р. у франц. військ. м-ві утворюється Аеронавтичний Деп-т, анальоґічний з д-тами піхоти, кінноти, артилєрії та іншими. В тому ж 1912 р. утворюється Військ. Авіяційна Школа, а в 1913 р. морське м-во почало творити морську авіяцію. Всю військову авіяцію поділено на ескадрилі з 6 авіонів в кожній. Майже всі авіони були легкі, спортивного типу. Старшини-льотники залишалися по свойому роду війська і вважалися відкомандірованими до д-ту аеронавтики.

За прикладом Франції починають творити військову авіяцію й інші держави.

Німеччина в 1910 р. утворює центр для вишколу старшин-пільотів в Добериц. В 1913 р. утворюється Інспекцію Військ. Аеронавтики і Автомобілізму (Inspektion des Militär Luft—und Kraftwesens), підпорядковану Ґен. Інспекції Військ. Комунікацій. Таким чином Німеччина створила єдину і спеціяльну авіяційну армію, що мала одного начальника, якому підлягала вся без виїмку аеронавтика (авіяція, гідроавіяція, дирижаблі та аеростації). Старшини—льотники, так само як і у Франції, були лише відкомандіровані до Інспекції Військ. Аеронавтики. Авіяцію так само поділено на ескадрилі з 6 авіонів в кожній. Корпус льотників-волонтерів, зорґанізований в Імператорський Аеро-Клюб, мав завданням створити резерв авіяції на випадок війни. Всі апарати і мотори мусіли бути сконструовані в Німеччині.

Анґлія в 1911 р. перетворила „Курінь Бальонів" в „Повітровий Курінь", що складався з двох сотень: „сотня бальонів" і сотня аеропляні в". 13 травня 1912 р. замісць „Повітрового Куріня" був створений Королівський Повітровий Корпус (Royal Flying Corps), який мав:

1) Крило Морське (The Naval Wing).
2) Крило Військове (The Military Wing),
3) Центральну Аеронавтичну Школу,
4) Королівську Аеронавтичну Установу (The Royal Aircraft Faktory) і

5) Резерва.

Льотники обох „крил“ уважалися яко резерва для цілого корпусу. На випадок морської війни малося вживати цілий корпус разом із фльотою, а на випадок війни на суші — з армією. Але вже 12.IX-1912 р. Перший Льорд Адміралтейства в свойому адміралтействі створив Повітровий Департамент, до компетенції якого перейшла вся аеронавтика, зв'язана так чи інакше з фльотою. Вслід за цим 23.VI 1914 р. „Крило Морське“ відділено від Королівського Повітрового Корпусу і перетворено в Повітрову Службу Фльоти (Naval Air Service) з цілковитою підлеглістю Адміралтейству. Повітрова Служба Фльоти складалася з:

Повітрового Департаменту (керування),
Повітрового Центрального Офісу (адміністрація) і
Королівської Школи Морської Аеронавтики.

У військ. м-ві (War Office) залишилось лише „Військове Крило“ (що уявляло з себе Ґенеральний Штаб Авіяції) і сім ґруп (squadrons) по три ескадрилі в кожній; кожна ескадриля мала 4 авіони.

Австро-Уґорщина в 1913—1914 р.р. робила великі зусилля створити таку ж авіяцію, яку мала Німеччина.

Бельґія в зменшеному розмірі наслідувала Францію.

Росія почала орґанізацію військ. авіяції в 1911 р. і з кождим роком збільшувала свої повітрові сили. Військова аеронавтика була підпорядкована Управлінню Технічних Військ. Головне Управління Военно-Повітрової Фльоти поділялось на: Відділ Повітроплавання (дирижаблі і повітроплавательні сотні) і Відділ Авіяції. Було утворено кілька авіяційних шкіл, а ще раніш у Миколаївській Інженерній Академії був утворений Відділ Повітроплавання, що пізніш був виділений в окрему Старшинську Повітроплавательну Школу. Ця школа мала створити корпус військових інженерів і пільотів аеронавтики, як рівно ж старшин аеронавтів для аеростатних сотень. В 1913 р. при кожному корпусі армії був один авіяційний дивізіон по два авіяційні загони в кожному. Офіційно, по-перше авіяцію було застосовано до військових подій росіянином — охотником поручником Калининим, який під час Балканської війни в 1912 році на своєму „Вуазен“'і виконував розвідку і зв'язок у Болгарській армії.

Італія в 1913 році створила 1 авіяційний курінь і Авіяційну Школу. В 1914 році утворено автономний аеронавтичний корпус. Орґанізація авіяційних частин була така ж, як і у Франції (ескадрилі по 6 авіонів у кожній).

Сполучені Держави П. Америки в 1914 р. ще вичікували результатів досвіду в інших державах.

Японія, Сербія, Румунія, Голяндія, Еспанія, Швеція, Данія, Норвеґія, Болгарія, Портуґалія, Турція та інші держави в 1913 — 1914 рр. лише засновували в своїх арміях зародки аеронавтики.

* * *

Перед Світовою війною авіяція не уявляла з себе нічого іншого як певний рід спорту. Апарати були занадто слабі і, що головне, занадто залежали від атмосферичних умов. На випадок війни, авіяцією передбачалось користуватися, коли не реґулярно, то по можливості найчастіше для розвідки, зв'язку і коректування гарматної стрільби. Радіоґрафія і фотоґрафія ще не були навіть спробовані. Повітрові бої не уявлялись можливими і тому авіони не були узброєні, а протилітакова артилєрія була лише в стані початковім.

В 1914 р. вибухла Світова війна. Авіяція взагалі, а зокрема військова, почала свій шалений розвій. Поодинокі без жадного пляну льоти на початку війни, з дня на день уступають місце орґанізованій і комбінованій діяльності. Техніка авіяції посовується великими кроками наперед. У 1914—15 рр. технічні винаходи принесли авіяції бездротовий телеґраф, що сполучив авіон з землею; фотоґрафію; вибухові бомби з апаратом для прицілу і спеціяльний апарат для випускання бомб; авіон узброєно спеціяльними кулеметами (що можуть стріляти через пропелєр). Про те, як власне народилась думка узброїти авіон, Commandant M. Jauneaud оповідає так:

„6-го серпня 1914 р. кілька французьких і анґлійських авіонів вилетіло на глибоку розвідку. Спіткавши по дорозі ворожі авіони, вони з цікавости наблизились до них. Один з німецьких дозорців, маючи автоматичну рушницю, зробив кілька стрілів у повітря, вітаючи французьких і анґлійських льотників. Наслідком цієї зустрічі було застосовано у вересні 1914 р. перший авіяційний кулемет на франц. двохмісцному авіоні Voisin, а 5 жовтня того ж року один німецький авіон занадто наблизився до такого узброєного Voisin'a і був збитий над французькими окопами".

З бігом війни значення авіяції, яко бойового чинника, з кождим днем збільшується. В 1916 р. виникає потреба вжити авіяцію яко активну бойову силу, виникає потреба повітрових боїв. Авіяція реорґанізується, робиться поділ на спеціяльні ґрупи, що мають свої особливі завдання. Творяться спеціяльні відділи авіонів-нищителів, яких орґанізується і узброюється виключно для боїв у повітрі. Об'єднуються у великі ескадрилі авіони-бомбометателі, яких починають уживати для нищення в запіллі ворога залізниць, міст і великих індустрійних центрів. Творяться спеціяльні ескадрилі дозорчі. Авіони починають працювати і вночі. Замісць ізольованих рейдів окремих авіонів, авіяція починає ділати великими ґрупами і концентрується на найбільш важливих відтинках фронту і навіть приймає участь в боях піхоти. З підсобного роду війська, авіяція стає поважним чинником війни, а повітрові бої стають важливими, а часами навіть і рішаючими чинниками на певних відтинках фронту. Стратеґія вже рахується з „перевагою в повітрі".

Головною рисою повітрових боїв є їх короткотривалість, а тому короткий час бою треба використати якнайсильнішим і якнайкориснішим вогнем. Головною зброєю авіяції в минулій війні був кулемет. Авіяційні кулемети поділюються на кулемети

стало закріплені і на рухомі. Під час війни уживалися кулемети Vickers, Lewis, Maxim, Parabellum. В 1918 р. німці випустили кулемет з мотором — 13 міліметровий Gastgewehr; кулемет цей давав 1.200 стрілів у хвилину, але важив аж 12 клґр., тоді як пізніші кулемети з моторами Simens, Fokker, Autogen, Hotchkiss не важать більше, як $4^1/_2$ клґр. і дають 1000 стрілів на хвилину; калібр їх від 11 до 13,2 мм. Великий калібр кулеметів пояснюється застосованням запалюючих і розривних набоїв. Стремління до повітрового бою на далекій відлеглості і атака ворога на землі (проти танків, наприклад) викликало думку узброїти авіон гарматою. Але щодо цього питання, то воєнно-авіяційна думка поділилась: — прихильники кажуть, що досвід минулої війни показав, що кулеметні кулі не завжди роблять дійсну шкоду авіону, тому треба уживати набої такого калібру і такої якости (шрапнель, наприклад), щоб одним набоєм вивести авіон з ладу. Прихильники гармат кажуть: — „наші стріли смертельні!", на що противники відповідають: — „поневже Ви ніколи не влучите, то нема чого й порушувати питання", бо при пересічній скорості авіона 300 клм. на годину, зустрічна скорість двох авіонів буде більша від 600 кільометрів, при якій скорості найменше ухилення в націлюванні дасть страшенну помилку стрілу. Під час війни французи пробували установити на авіоні морську 37 мм. гармату, німці — 20 мм. „Becker", в Росії також робили спроби на авіоні Сікорського. Сучасна 30 мм. гармата на авіоні Henriot дає 400 стрілів на хвилину.

В той час, як кулемети і гармати на авіоні уявляють з себе зброю нападу і захисту льотника, бомби, наладовані на авіоні, є під час повітрового бою мертвою вагою, що надавичайно зменшує якість льоту і уявляє поважну загрозу для льотника і авіона. Бомбометательні авіони мусять уникати повітрового бою, принаймі доки не викинуть своїх бомб. Бомбометательні авіони зараз займають найповажніше місце в повітрових фльотах. Сучасна бомбометательна ескадриля може понести ворогові руїну, отруту, пожежу і епідемію. Під час війни уживались бомби від 10 до 500 клґр., а зараз вага бомби доходить до 1000 і навіть 1.800 клґр. Сучасний апарат націлювання побільшує влучність бомб і, наприклад, бомба, кинута з височини 4000 метр., дає відхилення не більш 30 мтр. Сила вибуху авіяційної бомби в 2—3 рази більша від гарматного набою такого ж калібру. Щоб захиститися від бомби в 500 клґр., треба мати над собою бетонову стелю в 2 метри товщиною, або 12 метрів землі. Передбачається, що перед тим, як скидати отруючі бомби, будуть викинуті вибухові бомби, щоб, висадивши вікна, дати можливість газам вільно проникати в помешкання. В минулій війні пускали гази на ворога хвилями, зараз уважають доцільнішим начиняти ними бомби. Гази поділяються на кілька катеґорій: сльозоточиві, отруючі легені, знищуючі шкіру на тілі, паралізуючі нервову систему і зупиняючі циркуляцію крові. Найстрашніші бомби, що

ТАБЛИЦЯ 1.

Поступ авіяційної техніки (1914—1933-34)

Військова авіяція:

	1914	1918	1925	1933-34
Сила мотору Н. Р. (коні моторові)	80—100	250	450	650—800—1000
Скорість на годину (кільометрів)	100	150	200	300—350—400
Підіймає ваги (клґр)	150	300	800	3.000—10.000 [1])
Стеля[2]) (метрів) .	1.500	5.000	7.000	11.000
Узброєння і охоронні засоби.	—	2 кулемети; радіо (передача); фотоґрафія; бомби вибухові.	4 — 5 кулемет.; радіо (передача); фотоґрафія; бомби вибухові і запальні; парашют; сиґнали.	Панцер; кулемети; гармати; фотоґрафія; радіо (передача й прийом); бомби: вибухові, запальні, отруючі; парашют; штучний небосхил Sperry для „сліпого" льоту; „автоматичний пільот" та інше.

Загальні світові рекорди:

	1914	1925	1933-34
Скорість на годину в кільометрах	203,850	448,171	491,275, 682,078 гідроав.
Стеля[2]) в метрах . .	6120	11.145	14.500
Підіймає ваги в клґр.	1200	6.000	10.000
Відлеглість в кіломтр.	1021,200	3166,300	9104,700

[1]) Залежить від типу авіона і відлеглости, на яку має нести вагу.

[2]) „Стеля" або „пляфон" — максимальна височина, на яку може піднятися авіон даного типу. Різні типи авіонів мають свої різні „стелі".

начинені важким газом левізитом і довготривалим газом іперитом; ці гази залишаються на місці і отрують місцевісць на протязі кількох днів. Запалюючі бомби, так звані електронні, дуже легкі (трохи важчі від 1 клґр.), але дають вогонь приблизно до + 3000⁰. Вони розкидають навколо себе цілі снопи вогню і горять на протязі 15 хвилин. Один авіон може наладувати на себе досить поважну кількість цих легких бомб. Досвід минулої війни виявив надзвичайну важливість (з боку морального і мате-

ріяльного ефекту) повітрового бомбардування, а тому в сучасних арміях більшість авіяції є бомбометательна. Для глибоких деструктивних рейдів призначаються авіони велетні, наприклад в Італії Caproni P. B. 90 і два D.O.X.[1]), у Франції Liore. Caproni P. B. 90 може взяти 12.000 клґр. бомб, D.O.X. — 7.000 і одну або дві гармати 37 мм., Liore 2.000 клґр. бомб.

Узброєння авіона не забезпечує само по собі авіона ні проти кулеметів ворожого авіона в повітрі, ані проти набоїв протилітакової артилерії з землі. Шукаючи забезпечення, почали ще під час війни захищати стальовою бронею найголовніші частини авіона (місце екіпажа, бак з бензиною і мотор) і зараз дійшли до сучасних цілковито блїндированих авіонів. Абсолютно необхідні для військової авіяції фотоґрафія і авто-радіо до війни не існували і застосовані у військовій авіяції під час війни. Зараз фотоґрафія кінового типу дає змогу фотоґрафувати смугу в 50 клм. довжини і $1^1/_2$ клм. ширини. Авіо-радіо (передача й прийом) працює з промінем 350 клм.

Як швидко розвинулась і який кольосальний технічний поступ зробила військова авіяція за 43 роки свого існування, видно краще всього з таблиці 1.

Як бачимо, перед війною авіяція взагалі, а військова авіяція зокрема, не уявляла з себе поважної сили, в той час як нині вона є одним із головних чинників майбутньої війни. Головна мета кождої війни: накинути свою волю противнику швидким і рішаючим чином. Швидкість чину забезпечується несподіваністю його виконання і чин може бути рішаючим, оскільки він досить брутальний і страшний. Отже несподіваність нападу, швидкість виконання, жорстокість і терор є головними рисами сучасної повітрової зброї, що на самому початку війни в стані нанести ворогу вдар, який може бути для нього фатальний. Зараз всі держави стремлять до створення великої і міцної повітрової фльоти, сучасний стан якої в головніших державах світу може дати таблиця II.

* * *

Щоб порівняти повітрову силу одної держави з повітровою силою другої, мало порівняти кількість авіонів дійсної служби, а треба ще рахуватись з станом індустрії, з якістю авіяційної техніки (таблиця III) і з напрямком авіяційної політики. Одна держава має повітрову зброю аґресивну, друга — покладає на авіяцію лише завдання оборони, а інші мають на увазі оборону і наступ одночасно.

Італія, наприклад, має цілковито викристалізовану авіяційну політику. Вона посідає авіяцію, що, згідно з доктриною Дуе (Douhet), має бути масово використана в повітрових боях майбут-

[1]) Ці два велетні D.O.X. куплені італійським урядом у Німеччині у конструктора Dornie.

ТАБЛИЦЯ II.

Стан військової авіяції в головних державах на 1 січня 1933 р. [1]

	Загальна кількість авіонів	Загальна кількість авіонів з резервою	авіяція: Військова Морська Кольоніял.	Загальна кількість ескадр чинної служби	Ескадри нищительні	Ескадри бомбометальні	Ескадри обсерваційні
Франція . . .	1851	4500	В М К	164	32 4 —	32 7 —	48 7 34
Сполучені Держави П. Америки .	2050	3058	В М	77	16 7	12 7	14 21
С. С. С. Р. . .	2069	2700	В М	212	52 8	53 6	83 10
Анґлія . . .	1096	2400	В М К	[2] 75 і 36 с.	13 і 2 с 9 с —	28 і 2 с 1 і 7 с 15 і 1 с	6 і 2 с 4 і 12 с 8 і 1 с
Італія . . .	1135	1500	В М К	117 і 1с.	35 — —	36 — —	24 14 8 і 1 с
Японія . . .	1939	2000	В М	47	11 —	4 21	11 —
Польща . . .	509	1000	В М	46	12 3	2 1	25 3
Югославія . .	344	700	В М	43	8 1	14 2	14 4
Чехословаччина .	352	700	В	33	11	4	18
Румунія . . .	600	600	В М	Невідомо			
Голяндія . .	170	250	В М К	20	Всіх разом: 10 „ „ 4 „ „ 6		
Бельґія . . .	162	300	В	12	4	2	6
Еспанія . . .	146	200	В М К	22	6 — —	— — —	9 2 5
Швеція . . .	154	200	В М	29	нищит. і бомб. разом: 18 всіх разом: 3		10
Швайцарія . .	132	175	В	18	6	—	12
Данія . . .	118	150	В М	7	2 всіх разом: 1	1	3
Норвеґія . .	117	150	В М	19	4 всіх разом: 10	1	4

[1]) Згідно з відомостями, що подані в німецькому авіяційному журналі „Luftschau“ від 30 жовтня 1933 року.

[2]) Обозначаємо літерою „С“ спеціяльні ескадри зменшеного складу авіонів, що існують в Анґлії та Італії.

ТАБЛИЦЯ III.

Порівнання скорости військових авіонів найвидатніших типів*).

Тип авіона	Скорість (у кільометрах на годину).	Час, потрібний для того, щоб піднятися на 5000 метрів. (у хвилинах).	Оперативне призначення авіону.
Французький Bréguet 421 . . .	310	15	Бомбометателі.
„ Amiot 142 . . .	295	16	
Американський Martin XB 907 . .	300	16	
Італійський Caproni L.F. 750 R . .	260	18	
Анґлійський Handley Page „Hayford"	275	17	
Французький Potez 50 і A2 . .	290	10	Розвідчики.
„ A.N.F. 113 R 2 . .	320	10	
Італійський Fiat	310	12	
Анґлійський Fairey „Fox" . . .	304	13	
„ Bristol 120 . . .	248	15	
Американський Curtiss A.8 . .	275	17	
		Час, потрібний для того, щоб піднятися на 10.000 метрів. (у хвилинах).	
Анґлійський Hawker „Super Fury" .	400	16	Нищителі
Французький D. 500	371	17	
„ A.N.F. 170 . . .	375	19	
Анґлійський Fairey „Firefly" . .	352	21	
Польський P.Z.L.	348	22	
Американський Boeing P. 26 . .	355	23	
Анґлійський Closter „Gauntlet" .	347	24	
Італійський Fiat C.R. 30 . . .	350	25	

*) Згідно з відомостями, що опубліковані франц. авіяційним журналом „L'air" 1934 року.

нього. Цілком незалежна, згідно з Дуе, війна в повітрі вимагає створення офензивної авіяції, в якій головне місце займатимуть бомбометательні авіони. Зараз Італія в стані виставити приблизно 250 бомбометательних авіонів Savoïa S. 55 великої підійомної ваги і великого проміня ділання. Трансатлянтичний рейд ескадри Бальбо виявив надзвичайну якість бомбометательних авіонів Італії. Крім цього, вона має 3 найсильніші в світі велетні-бомбометателі.

Анґлія також має цілком виразну авіяційну політику, політику оборони. Тому анґлійська авіяція найбільшу увагу звертає на швидкість і на „стелю" своїх авіонів. З анґлійських авіонів звертають на себе увагу: Super-Fury, що з цілковитим узброєнням робить 400 кільометрів на годину і має промінь ділання— 250 міль, а також двохмісцний біплян Hawker-Hart.

Франція ще не виробила своєї авіяційної політики, але можна сподіватись, що цю справу (як і багато інших болючих справ французької авіяції) розрішить новий м-р авіяції ґен. Денен (Denain). Відсутність певної авіяційної політики змушує Францію звертати увагу як на наступ, так рівно і на оборону, а тому поруч з чотирьохмоторовим Liore (мається приблизно 30 авіонів) і двохмоторовим Liore 25, маються надзвичайно добрі Dewoitine 500, Murcau 170 і 113 R2, Breguet 421, Amiot 142, та інші.

Злучені Держави П. Америки, з-за свойого ґеоґрафічного положення (надзвичайно велике побережжя і незначна кількість морських баз), спеціялізуються в будові швидких гідроавіонів з великим промінем ділання та надзвичайно швидких бомбометателів. Крім того Зл. Держави П. Америки спеціяльну увагу звертають на porte-avions і „Saratoga" та „Lexington" є найбільші та найкращі в світі авіо-матки. З американських авіонів можемо зазначити Curtiss A. 8, Boeing P. 26 і Martin XB—907.

С. С. С. Р. не подає (навіть забороняє подавати) відомостей про свою авіяцію, а тому ніхто нічого докладного про неї не знає. Пятилітка передбачає на 1935 рік військову повітрову фльоту в 5.000 авіонів. Припускаючи навіть, що в 1935 році цю надзвичайну кількість авіонів С.С.С.Р. матиме, залишиться питання, чи в стані радянська авіяція під час війни і цілковитої ізоляції поповнювати свої втрати.

Польща має надзвичайно розвинену і добре зорґанізовану авіяційну індустрію, добрих конструкторів і добрих льотників, але, так само як і Франція, не має цілковито з'ясованої авіяційної політики. Всі авіони і мотори для них (власної конструкції або ліцензії на чужі) виробляються в Польщі. З авіонів, уживаемих в польській військовій авіяції, можемо відмітити P. Z. L., P. W. S. 10, Potez XXV, 3-х моторовий бомбометатель Fokker FVII та інші.

Німеччині Версальским договором заборонено мати військову авіяцію, але цим договором не заборонено німецьким конструкторам, будуючи комерційні авіони, передбачати перероблення їх у військові. Німецький Heinkel 70 з навантаженням в 1000 клґр. дає швидкість в 365 клм. на годину, чого не потрапить зробити французький нищитель. Для перероблення на бомбометателя добре надається Junkers F 38, що добре зрозуміли японці, які купили на нього ліцензію і впровадили в свою повітрову фльоту яко бомбометателя. Що ж до нищителів, то Fokker виробляє в Голяндії дуже швидкий D VII, який уживається в Німеччині яко спортовий авіон. Не треба також забувати, що велетень DOX виробляється теж у Німеччині. Henry Bidou, який зараз публікує свою розвідку „Gitler arme", припускає, що Німеччина зараз може виставити приблизно 1.750 до 2.000 військових авіонів: від 500 до 600 авіонів, що переробить з авіонів комунікаційних ліній; 500—600 авіонів уважаються зараз шкільними і спортовими; від 50 до 100 зараз на іспитах або бу-

дуються; 300 авіонів військових, що знаходяться зараз у різних філіях німецьких фірм закордоном і 400 — 500 військових авіонів, що переховуються в самій Німеччині. Що ж до авіяційної продукції, то в 1925 році Німеччина виробляла 2500 авіонів і 4000 моторів на місяць, нині ж можна припускати, що німецька індустрія встані виробити 3000 — 4000 авіонів і 10.000 моторів на місяць.

* * *

Одночасно з поступом військової авіяції розвиваються і засоби боротьби з нею. Під час минулої війни було відомо лише три засоби боротьби з повітровою атакою: нищительна авіяція в повітрі, протилітакова артилєрія і протилітакові кулемети з землі. Розвій авіяції і збільшення засобів повітрової атаки глибоко змінили наше розуміння про захист. Всі засоби сучасної оборони поділяються на: попереджуючі, активні і пасивні.

До засобів попереджуючих відносяться: інформаційна служба, що весь час інформує командування про силу і напрямок атаки; служба алярмова, що сповіщає військо і населення про атаку і гасить освітлення, яке може притягти увагу ворожих авіонів; служба камуфляжу, що штучним димом або туманом чи іншими засобами маскує місце, на яке ведеться атака.

До активної оборони належить, як і раніш, нищительна авіяція, що веде контрнаступ проти ворожої авіяції; стіна охоронних бальонів, на кодоли яких так бояться налетіти льотники; прожектори, що утворюють стіну світла, в якій ворожі льотники будуть засліплені, а, головне, будуть виявлені для протилітакової артилєрії; протилітакові артилєрія й кулемети та інше.

Найновіші стереоскопичні альті-телеметри дуже швидко опреділюють високість і відлеглість авіона в повітрі, що збільшує до maximum'a влучність вогню протилітакової артилєрії. Під час минулої війни часто траплялось, що вогонь протилітакової артилєрії приносив невлученими набоями велику шкоду своїм. Зараз цієї небезпеки вже не існує, понеже при вживанню так званої fusée[1]) B. T. A. — набої, що не влучили, розриваються на найдрібніші шматочки раніше, ніж долетять до землі. На випадок повітрової атаки вночі існують акустичні апарати „слухачі", що автоматично ловлять в повітрі згуки праці авіяційного мотору і своїм спеціяльним „коректором" опреділюють його положення. „Слухач" зв'язаний електро-механічно з прожектором, що під час праці „слухача" автоматично слідує за його приймником. У мент, коли слухач піймав і своїм коректором точно опреділив положення ворожого авіона, автоматично запалюється прожектор. Сучасний прожектор (французький B. B. T. 150, наприклад) сягає своїм промінем на 18 кільометрів.

Засоби оборони пасивної поділяються на попереджуючі і направляючі. До попереджуючих належить забезпечення людности

[1]) La fusée — апарат, закріплений на гарматному набою, що робить автоматично вибух набоя в бажаний час чи на бажаній відлеглості.

від бомбардування (укриття, траншеї); забезпечення людности від газів (маски); забезпечення найважливіших установ і річей; приготовлення і розповсюдження необхідних оголошень, інструкцій та інше. До засобів направляючих належить знищення отруючих елементів, що скинуті ворогом; перша допомога жертвам атаки; боротьба з пожежею; дезинфекція помешкань та інше.

Такими в загальних рисах представляються військова явіяція і боротьба з повітровими атаками в сучасних державах.

12 травня 1934 року.

ПОМИЛКА: На стор. 11, 12 рядок здолу

надруковано: атмосферичні, явища швид-
має бути: атмосферичні з'явища, швид-

О. ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ,
Сотник.

Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812 — 1814 рр.[1])

VIII. КАМПАНІЇ 1813—14 РОКІВ.

В кінці грудня 1812 року російська армія пятьома армійськими кольонами перейшла кордон (р. Німан) і вступила в ґерцоґство Варшавське. П'ята арм. кольона ґен. Беніґсена складалася з пятьох корпусів: 1-й Милорадовича, 2-й Вінценґероде, 3-й Сакена, 4-й Дохтурова й 5-й Рота. 26.I Милорадович вступив у Варшаву, а 1.II Вінценґероде розбив під Калішем саксонський корпус Ренье.

Французька армія під командою віце-короля Євґенія відходила за р. Одер. 20.II ґен. Чернишев захопив Берлін, франц. армія відійшла за р. Ельбу. Проте франц. залоги (які частинно складалися з польських військ і перебували в фортецях: Замостя, Модлин, Ґлоґав, Данціґ, Кюстрин, Штетин, Маґдебурґ, Гамбурґ і т. д.) вирішили боронитися далі.

В останніх числах березня союзники (росіяне та німці) перейшли р. Ельбу і обсадили цілу Саксонію. Під цей час Наполеон енерґійно формував нову армію і в другій половині квітня з'явився з нею в Саксонії. Так почалася весіння кампанія 1813 року. Бої під Люценом (20-го квітня) та під Бауценом (8—9 травня) союзники програли і розпочали відворот до Силезії. Обидві сторони згодилися на завішення зброї, яке тривало приблизно місяць. В серпні почалася, нещаслива для Наполеона, осіння кампанія 1813 року. Наполеон програв трьоходенну „битву народів" під Ляйпціґом (4, 5, 6-го жовтня) і розпочав відворот до Франції.

Довідавшись про цю нещасливу битву, кілька вищезгаданих фортець капітулювали. На початку листопада союзники стали над р. Рейном. Через два місяці розпочалася кампанія 1814 року, а 18 березня союзники вступили в Париж. В середині квітня російська армія розпочала поворотний марш.

З українських полків у боях у Німеччині та Франції взяли участь: всі чотири полки Української кінно-козацької дивізії; два Чернігівські і один Полтавський кінно-козацькі полки та для служби в запіллю кілька Чернігівських ополченських полків. Решта Полтавських та Чернігівських кінно-козацьких полків, як також піші та кінні ополченські полки залишилися у Варшавському ґерцоґстві в складі т. зв. Польскої армії ґен. Беніґсена. Більшість з цих полків під загальною командою ґен. кн. Жевахова взяла участь в облозі фортеці Нового Замостя, а решту було вжито для різної служби в запіллю. Після капітуляції цієї фортеці кілька Полтавських кінно-козацьких полків вирушили також у Німеччину і взяли участь в облозі фортеці Ґлоґав, яка капітулювала 10/IV 1814 року.

А. УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ.

Основним джерелом до освітлення бойової діяльности цієї дивізії в кампаніях 1813—14 р. р. служив нам німецьк. воєнний

---

[1]) Див. „Табор" ч. 21.

історик Плото (Дж. IV), твір якого був також основним джерелом для всіх послідуючих німецьких істориків. Плото згадує, що полки Української кінно-козачої дивізії були виставлені українськими станами добровільно, бойовий склад дивізії на початку 1813 року він рахує на 2000 шабель. Дивізія входила в цей час в V армію ґен. Беніґсена. Перша бриґада (1-й та 3-й полки) під командою ґр. Вітте входила в склад корпусу ґен. Вінценґероде, в кінний аванґард ґен. Ланського. Друга бриґада (2-й та 4-й полки) під командою кн. Оболенського входила в склад корпусу ґен. Сакена, в кінну дивізію ґен. Юрковського (Плото, Beilage V. стор. 49). В середині січня корпус ґен. Вінценґероде машерував через Млаву, Цеханів, Плоцьк на Каліш. Корпус ґен. Сакена в цьому місяці машерував через Бреслетов, Остроленку на Варшаву.

Перша бриґада ґр. Вітте 1/II брала участь в бою під Калішем. Плото подає ґрафічний плян бойового порядку корпусу Вінценґероде, де два кінні прямокутники означує:—„1-te und 3-te Ukrainische Kosaken-Regimente".— (Beilage XI, стор. 72).

Після бою під Калішем обидві бриґади з'єдналися в Українську к.-коз. дивізію і вирушили в Саксонію, де й взяли участь у всіх тяжких боях весінньої та осінньої кампаній.

Богданович (Дж. II-е, том I-й, стор. 548) підтверждує подання Плото про участь українських полків в бою під Люценом (20 квітня), але згадує лише про першу бригаду. Зате на стор. 578 — 80 цілковито сходиться з Плото, що в бою під Бавценом 8 — 9 травня взяла участь ціла дивізія: полки 1, 2, 3, 4-й.

Згаданний вже К. Воєнський в біоґрафії Храповицького (див. роз. VII, А) також говорить, що він брав участь у двохденній битві під Бавценом 8 — 9 травня. Французькою армією командував сам Наполеон, а союзною — ґен. Вітґенштейн. Майор Храповицький з 2-м Укр. к.-коз. полком переслідував одну франц. кольону до м. Левенберґа, коли було захоплено в полон фр. ґенерала Пюшо з дивізією та 16 гарматами.

Плото згадує, що в бою під Люценом (Ґрос-Ґошен) перший укр. к.-коз. полк мав 4 сотні, а третій — пять сотень; в кожній він рахує по 300 шабель. Плото подає також ґрафічний плян бойового порядку і цього бою, при чім Українська дивізія йде в атаку в першій лінії, між німецькою та російською дивізіями. Цікаво, що у всіх реестрах Плото зараховує Українську дивізію не до козацьких полків, а до складу реґулярної кінноти.

Докладне дослідження бойового вживання цієї дивізії в дальших боях вимагає уважного студіювання кожної сторінки зга-даних джерел. За браком можливостей обмежимося в дальшому біоґрафією Я. С. Храповицького — командіра 2-го полку, пізніш (в 1818 році) — командіра 2-ої бриґади цієї-ж Української уланської дивізії. Відомості Богдановича та Плото цілковито сходяться з біоґрафічними даними К. Воєнського.

Отже з біоґрафії слідує, що 2-й полк, а т. ч. і вся дивізія

(бо в боях по Німеччині та Франції вона завжди виступала окремою частиною) взяли участь в боях під Гоф-Кірхеном (22/VIII), під Рейхенбахом (23/VIII), під Бішофсверді (10.IX) і в ґенеральному бою під Ляйпціґом (4, 5, 6 жовтня), за який майор Храповицький був нагороджений орденом Св. Володимира 3-го ступеня.

З цього випливає, що Українська кін.-коз. див. також брала діяльну участь і в „битві народів" під своєю правдивою національною назвою.

В 1814 році, як подає К. Воєнський, майор Храповицький був підвищений в рангу полковника і з полком брав участь в облозі фортеці Каселя, а після переправи через р. Рейн — у битвах за фортецю Мец (16 — 17 лютого 1814 р.), після чого, переслідуючи корпус маршала Мармона, дійшов до Суасона і відзначився при атаці Монмартрських горбів під Парижем, т. т. Українська кін.-коз. дивізія в 1814 році була також в Парижу, а найбільш видатним боєм її був бій під Лаоном (25—26 лютого).[1])

Дійсно у Плото (том III, стор. 88, Beilage) знаходимо реєстр російської армії в Парижу від 10/IV, з якого видно, що Українська к.-коз. дивізія входила в склад 4-го кін. корпусу ґен. Корфа. Реєстр дивізії за Плото виглядав так:

UKRAINISCHE-KOSAKEN DIVISION—GEN. MAJOR GRAF WITTE.

1-e Brigade	1-e Ukrainische	Kosaken-Regiment		— Major Pichelstein.
	2-e Ukr.	Kos.	Reg.	— Oberst Chrapowitzki I.
2-e Brigade	3-e Ukr.	Kos.	Reg.	— Oberst Chrapowitzki II.
	4-e Ukr.	Kos.	Reg.	— Oberst Winnitzki.

1-e Brigade — Fürst Schtscherbatow; 2-e Brigade — Fürst Obolenski.

До дивізії додано було: дві кінні батареї №№ 8 та 13, а також 5-ту піонерну роту.

В такому реєстрі, говорить Плото, російська армія виступала з французького терену.

З походу, як бачимо, Українська кін.-коз. дивізія поверталася славною бойовою частиною, з бажаннями та настроями якої мусіла рахуватися головна російська команда. Про долю цієї дивізії ми довідаємося нижче.

Б. ЛІВОБЕРЕЖНІ („МАЛОРОСІЙСЬКІ") РЕҐУЛЯРНІ КІННО-КОЗАЦЬКІ ПОЛКИ.

В грудні 1812 року більшість лівобережних козацьких полків була скупчена на Волині і з ментом відвороту Шварценберґа та Ренье кинута була на переслідування. В січні 1813 р. кілька з цих полків дійшли до фортеці Нове Замостя, де заперся ґен. Гавке з частинами польської армії. Облогу Нового Замостя доручено було 5-му корпусу ґен. Рота. Ширше про лівобережні полки можемо довідатися з листа Млр. ґенерал-ґубернатора кн. Я. І. Лобанова-Ростовського до свойого брата, командуючого резервовою російською армією, ґен. Д. І. Лобанова-Ростовського, якому потім підлягали ці полки. Лобанов перший пише:

[1]) Рус. Воен. Энциклопедія. Том VI, стор. 624: „Вознесенскій 8-й ул. полк".

— „історія или существованіе сих полков слѣдующее: малорусское козачье общество, простирающееся свыше 400.000 людей, по случаю бывшаго в Россіи непріятеля, обязалось составить из себя 15-ть конных козачьих полков, каждый из 8 эскадронов составляющих 1.200 чел. рядовых, одѣтых и по возможности вооруженных, (каковым) вѣлено было руководствоваться инструкціей, генералу Милорадовичу данной (Мил-вич—Київськ. Військ. Ґубер. — „Предварительныя... от 5.VI.1812 г."); потом одежда Высочайшим рескриптом разрѣшена быть только прочная и с елико можного единообразія, так и сформированы были оныя с 1-го Сентября 1812 г. и поступили частью к главной арміи, частью в Бѣлорусію и Мозирь. В главной квартирѣ, в Калишѣ (т. т. в лютім 1813 р.) свѣтлѣйшій (т. т. кн. Кутузов) поручил командованіе всѣх оных генерал-майору князю Кудашеву, от коего поступили образцовыя для людей одежды, по коим нынѣ весь новый ремонт здѣсь изготовляется, (т. т. на Полтавщині та Чернігівщині) на наличное число при полках людей выслано на первый час в каждый полк по 50 руб. на человѣка, что и составляет упоминаемую в записках сумму 514,850 руб."—(т. е. ці гроші були зібрані з козацьких громад).

(Дж. XIV, Октябрь, стор. 153).

Отже з цього видно, що на початку 1813 р. всі лівобережні козацькі полки і, як це побачимо далі, також всі українські „ополченські" козацькі кінні полки, були віддані в команду ґен. майора кн. Кудашева і що під цей час вся ця українська кіннота отримала нову уніформу, загально козацького зразку. Дійсно в „Историческое описаніе..." (Дж. III, стор. 116, 117) знаходимо опис цієї нової уніформи:

C. ЧЕРНИГОВСКОЕ ОПОЛЧЕНІЕ.[1])

— „Козаки сего ополченія (8 конных трех-батальонных полков и 1 своддный батальон) [2]) имѣли темнозеленыя, с красной выпушкою и желтым номером полка на погонах куртки; темнозеленыя шаровары, с красною в один ряд выкладкою; черныя овчинныя шапки, с красным мѣшком, бѣлыми этишкетами и черным шерстяным султаном; перчатки замшевыя, с небольшими крагенами, сабли с желѣзным эфесом и такою-же прорѣзною оправою на ножнах; черные портупеи; черные кожаные пояса в 4 вершка шириною, с патронташем и двумя кобурами для пистолетов; по два пистолета, на черных снурах, лядунки из бѣлой жести, с мѣдным изображеніем двуглавого орла на крышкѣ; черныя лядуночныя перевязи (через лѣвое плечо) с бѣлым металическим прибором; обыкновенныя казачьи нагайки у лѣваго бока задѣтыя за пояс и пики на чорном, 4-х аршинном древкѣ, с трехцвѣтным значком: верх — свѣтлосиній, середина—красная, низ — бѣлый. Конскій убор был общій казачій, с темносѣрым суконным чепраком, без всяких обшивок и украшеній, и с синим суконным, на овчинном мѣху кафтаном (когда оный не был надѣт на казакѣ) у передней сѣдельной луки". — (Рис. 2558).

(Свѣденія и рисунки, полученные от Н-ка Черниговской губерніи от 16-го іюля 1847 г. № 11,470).

D) ПОЛТАВСКОЕ ОПОЛЧЕНІЕ[3]).

„Ополченіе сіе, состоявшее из казаков конных и пѣших, имѣло два рода обмундировании і вооруженія: конное и пѣшее. Конные казаки были одѣты в синія казачьи куртки с красным воротником и обшлагами, и в синія шаровары с красными лампасами и выпушкою; носили черные шерстяные кушаки

[1]) Тут всі лівобережні коз. полки помилково називаються „ополченськими".

[2]) Число полків подано після 1814 р., коли кілька їх було розформовано. (Див. далі.)

[3]) Тут також не розрізняються козацькі полки від „ополченських" кінних козацьких полків, а крім того додаються ще піші „ополченські" полки.

и имѣли казачьи из черной смушки шапки, с красным суконным мѣшком, бѣлыми этишкетами, бѣлыми репѣйками, чорным волосяным султаном, мѣдными чешуями и мѣдным изображеніем вензелеваго имени импер. Александра I, в лаврах и под короною. Вооруженіе и амуниція были такіе же, как и в Черниговском ополченіи, но портупеи из красной юфты, а фланговые казаки каждого взвода имѣли еще и карабины, на черных кожаных панталерах. При одинаковом конном уборѣ с Черниговским ополченіем, Полтавскіе конные казаки имѣли вальтрапы синіе, с обшивкою и высочайшим вензелем из краснаго сукна. (Рис 2559). Унтер-офицеры имѣли султаны с бѣлою выпушкою (Рис. 2559). Офицеры, имѣвшіе для парадов куртки, а для прочаго времени кафтаны — отличались плоскими серебрянными снурками, нашитыми на воротникѣ, обшлагах и по борту, в том видѣ, как у Симбирскаго ополченія. Они носили серебрянныя эполеты, шапки с серебрянными этишкетами, репѣйками, ободком на козырькѣ и бѣлыми султанами; гусарскіе офицерскіе сабли, портупеи и с серебрянным прибором лядунки, серебрянныс темляки и серебрянные шарфи. Вальтрапы у них обшивались, подлѣ красной суконной опушки, серебрянным галуном и имѣли серебрянные—же вензеля и короны (Рис. 2560).

— (Свѣденія, сообщенныя Черниг., Полтавским, Харьковським Генерал-Губернатором 4 декабря 1846 года № 5587 і 23 марта 1849 г. за № 1.174) [1]).

І. Ф. Павловський (Дж. XIV) знайшов у актах відомості про огляд лівобережних полків ґен. кн. Кудашевим або його помішниками. 20-го січня 1813 року 7-й Полтавський к.-коз. полк оглядав ґен. Цорн і знайшов, що „казаки были в старых мундирах из сукон разнаго цвѣта. Пѣшая и конская амуниція в хорошем видѣ; лошади в хорошем видѣ“. — При цьому ґенерал зробив цікаве зауваження: — „продажа фуража не открылась“ — т. т. фуражири не крали.

Цей-же полк у лютому 1813 р., хутко по прибуттю (Павловський не подає куди — до Калішу?), оглядав сам ґен. кн. Кудашев і знайшов, що у полку числиться всього 686 козаков; полк загубив забитими та помершими 249 чол.; хорими та раненими рахувалося 220 чол.

Ґен. Кудашев оглядав також і 6-й Полт. к.-коз. полк (Свічки) і знайшов його: — „удивительно хорошим“, зате у 6-му Чернігівському к.-коз. полку знайшов: — „великіе недостатки“. — Командір полку, ротмистр Барсуков, був відданий під суд. Він, прикладом, купував у своїх же козаків коней за безцін і відсилав їх табунами у свій гадяцький маєток, зловживав також фуражними грошима і т. д.

Ще раніш цей же полк оглядав ґен. Корець і теж був дуже незадоволений: — „разнообразіе одѣянія их, истасканное, теряет(?) весьма людей“ — і радив Я. І. Лобанову — „собрать с казаков нѣкоторую суму денег для сдѣланія положенія годового каждого из полков“. — Про коней цього полку писав: — „многіе остающіяся при полках едва дотащуться до предназначенных им мѣст“.

Ґен Кудашев був також дуже незадоволений кіньми цього полку, вони були переважно старі і малого зросту, чому наказав продавати бракованих коней, вимагаючи від громад нової по-

[1]) Про уніформу піших „ополченських“ коз. полків див. далі. Всі ці малюнки скопійовані і хороняться в мене.

ставки. В 1813 р. з 5-го Чернігівського полку було продано 567 коней за 1876 руб. 47½ коп.; по ціні від 2 до 12 руб. за коня. В 1814 році з інших полків було продано 176 коней за 3245 руб.

Полковник де-Конор, командір бриґади (1-й та 8-й Полтав. к.-коз. полки), у січні 1813 р. писав кн. Лобанову, що ціла одіж казаків нічого не варта. Це було півроку по виступі в похід. За цей час бриґада загубила: забитими та помершими 286 коз.; коней — 132 та 250 коней малося нездатних до дальшого походу. У квітні 1813 р. ця бриґада мала 696 хорих коней. Все це: коней, людей, уніформу та провіянт (до квітня 1813 р.) козацькі громади мусіли поставляти власними засобами.

Полки надсилали ремонтерів на місця і там вони забирали від громад потрібне. Розуміється — трапляляся сила зловживань. Прикладом: один ремонтер заробляв гроші тим, що не хотів приймати без хабара коней або козаків під тим приводом, що або кінь малий та старий, або козак нездатний до служби і т. д. І. Ф. Павловський (Дж. XIV, стор. 16 — 20) наводить багато подібних прикладів.

Лівобережні козацькі полки були зведені в бриґади і коли потім, як це побачимо далі, лівобережна „ополченська“ кіннота також була переформована в кінно-козацькі полки, ті перші к.-коз. полки отримали для розрізнення додаток: „реґулярні кінно-козацькі полки“.

Щодо бойової діяльности цих полків, то, як подає Плото, (Дж. IV, том III, стор. 46) чотири бриґади лівобережних („малоросійських“) кінних козаків у січні 1813 року вже стояли під фортецею Нове Замостя[1]).

Це були бриґади: Полтавські:
- 2-а — Полк. Де-Конор (1-й та 8-й полки).
- 3-а — Полк. Муравьйов (4-й та 6-й полки).

Чернігівські:
- 1-а — Полк. Потрісов (2-й та ? (5-й) полки).
- 2-а — Полк. Семека (1-й та ? (6-й) полки).

Ці дві Чернігівські бриґади стояли під командою полковника Богуславського.

Про облогу Замостя будемо говорити далі і там знову зустрінемося з цими полками. Щодо інших сімох лівобережних реґулярних к.-коз. полків (разом 15), то, як подає І. Ф. Павловський (Дж. XIV, стор. 139), з архівних джерел видно, що 3-й Чернігівський полк:

— „был во Храмъ-Фуртѣ (Франкфурт н/М.) на маршѣ в Швейцарію, но он был во Франціи, что было в январѣ 1814 г.“

Про 4-й Чернігівський полк з тих же джерел відомо, що він був у Гамбурзі. Т. ч. місця перебування всіх шістьох Чернігівських полків з'ясовані, лишається дослідити ще п'ять Полтавських

---

[1]) Певніш тільки бригади: Де-Конора та Потрісова з січня, решта — з липня.

полків. Плото подає, а у Богдановича (Дж. II, т. I, стор. 666) знаходимо підтвердження, що 2-й Полтавський полк був при головній кватирі ґен. Барклая де-Толлі, а потім машерував по Боґемії (Плото, том II, Beilage, IV, стор. 29 та 44). При головній кватирі Барклая перебували також три якихось Чернігівські „ополченські“ кінно-козацькі полки (див. далі). Останні дві бриґади Полтавських реґулярних полків, т. т. полки: 3-й, 5-й, 7-й та 9-й, стояли під командою ґен. кн. Жевахова (див. далі) і були розкидані по Варшавському ґерцоґству для різної залогової та охоронної служби.

Після капітуляції Замостя, кілька Полтавських полків вирушили в листопаді 1813 р. до Німеччини і там взяли участь в останніх днях облоги фортеці Ґлоґав.

Отже головна діяльність лівобережних полків сконцентрувалася на облозі фортеці Замостя, до чого зараз і перейдемо.

(Далі буде).

РОЗДІЛ III.

ТИМІШ ОЛЕСІЮК,
Доктор.

Українські кольоніяльні землі.*)

Рішучий зворот у російській урядовій переселенській політиці наступив з кінцем девятьдесятих років минулого століття. Зміцнення російської експанзії на терени Хінської імперії, на Далекому Сході та в Кульджінській області, привело до справи побудовання великої Транссибірської залізниці. Для будови цієї залізниці вже з самого початку виявилася потреба великої маси робітників, яких місцеве сибірське, надзвичай рідке населення не могло з-поміж себе виділити. Їх то власне мусіла дати европейська Росія, як рівно ж звідтіля мусіли походити кадри хліборобів-селян, що, заселивши широко та густо призалізничну смугу, мусіли тим самим дати підстави не лише для стратеґічного, але й для економічного значення залізниці.

Під натиском та за вимогами комітету будови Сибірської залізниці урядові чинники починають нарешті трактувати переселенську справу у властивий спосіб, як річ першорядної загально-державної ваги. Починається енерґійне розшукування теренів, придатних для кольонізації, нарізка земельних наділів для переселенців, орґанізація транспорту переселенських партій, допомога інвентарем на початках загосподарювання переселенців і т. д. і т. д. Акція переселенська дістає нині тим більшої підтримки з боку уряду, що радикально змінилися в тому часі й погляди уряду на розрішення земельної справи в европейській Росії.

*) Див. „Табор“ ч. 21.

Уряд побачив, що зросту земельного голоду у селян европейської Росії не можна вже собі легковажити, що від нього повстає безпосередня загроза існуванню дворянського землеволодіння, ба, що важніше, повстає загроза цілому існуючому соціяльно-політичному ладові Росії. Уряд став дивитися на виселення великих мас селянських з европейської Росії до азійських пустопорожніх земель, як на клапан безпечности для держави і став з цього клапана всемірно користати. В той час, як за перше двадцятипятиліття від часу звільнення в Росії селян від кріпацької залежности було переселенців до Азії всього біля 300.000 душ, а в десятиліття з 1885 по 1895 рік було всього 161.671 душа, — в одному лише 1896 році було вже 186.166 душ. П'ятиліття 1896—1900 років дало 932.115 душ переселенців, а десятиліття 1901—1910 років 3.044.364 душі!... Трьохліття передвоєнне 1911—1913 років дало 813.077 переселенців. Числа, як бачимо, такі, що можуть хоч кому заімпонувати. Слід до того ще тут зазначити, що вищенаведені числа обіймають лише так званих офіційних переселенців, що мали при переселенні усі формально вимагані документи, як напр. „проходні свідоцтва“ тощо, натомість сюди не враховано осіб, що з якихбудь причин переселялися на свій страх та ризик і не користали з опіки урядових переселенських орґанів. Число таких „самовільних" переселенців, очевидно, обіймає не одну сотку тисяч душ.

Західній відтинок Транссибирської залізниці від Урала до Обі проложено було по північному окраї киргиз-казакського степу, який неминуче мусів через це увійти в сферу господарчого впливу залізниці. В пошукуванні наділів, пригідних до оселення кольоністів, уряд мусів нарешті звернути свій зір і на степові простори. Року 1896 зорґанізовано було статистичну експедицію до киргиз-казакського степу під проводом Ф. Щербини, нинішнього професора Українського Університету в Празі. Експедиція ця мала за завдання: а) виявити основи і форми киргизького землеволодіння; б) аналізом економічних факторів встановити нормальне середнє господарство, яке могло би забезпечити заможне існування киргизів і в) по природніх умовах різних районів встановити норму земельного забезпечення середнього господарства. Праця цієї експедиції, що протривала кілька років, виявилася дуже плідною та ґрунтовною і висліди її положено було в основу цілої наступної переселенської акції уряду в киргиз-казакських степах.

Західний відтинок Транссибірської залізниці від Челябинська до Обі побудовано було та віддано для перевозу переселенців найраніше—тож нічого дивного, що в першому десятилітті інтенсивного переселенського руху (1896—1906 р.р.) більша частина*) всіх переселенців до Азії осіла на найближчих до европейської Росії призалізничих теренах киргиз-казакського степу, менша ж

*) „Вопросы Колонизаціи“ № 1. СПБ. 1907. Хроника.

частина подалася на дальші простори Сибіру. Після Р.-Японської війни та першої російської революції аж до Світової війни при дуже інтенсивному переселенському рухові киргиз-казакські степи стали притягати до себе відсотково меншу вже частину переселенців. Так, за восьмиліття 1906 — 1913 років із 1.533.927 душ переселенців осіло в Киргиз-казакському краї 583.646 душ.*) Всього від 1896 до 1915 року включно осіло переселенців в п'яти областях Киргизького краю 1.192.616 душ, в тому числі в областях: Акмолінській—658,397 душ; Тургайській 274,614 душ; Семипалатинській — 136,330 душ; Семиріченській — 65,871 душа, і в Уральській — 57,504 душі.

Вище нами було зазначено (див. „Табор" ч. 17), що разом із зростом переселенської хвилі відповідно збільшується й уділ в ній українців, які в часі перед Світовою війною складають вже майже дві третини усіх переселенців. Рівно ж вказано нами було й на той характерний факт, що його зауважили й всі російські дослідники, що територіяльний розподіл переселенців в Азії цілковито відповідає ґеоґрафічному розподілові цих виселенців на їх попередній батьківщині. Лісовики—росіяне оселюються й в Азії в північних тайгових країнах, степовики—українці займають полудневі степи.

Відповідно до цієї загальної тенденції, як вказують дані дослідів про місце виходу переселенців,—головна маса селян, що осіла на киргиз-казакських степах, походить з України. Характерною ілюстрацією цього можуть бути дані про переселенців до Акмолінської области з 1907 року, коли на загальне число 55.296 душ переселенців походило з ґуберній: Харківської 7.315 душ; Полтавської—6.818; Київської—5.602; Катеринославської—4.735; Херсонської—1.676; Таврійської—1.897; Чернігівської—4.701, а разом з 7 ґуб. України 32.744 душі або 59.2%. Очевидно, число всіх переселенців-українців цього року було ще більше, бо слід сюди дочислити ще й переселенців-українців з Волині та Поділля, з Курщини та Вороніжчини, з Дону, Кубані та Ставропільщини. Завдяки безустанному припливу великих мас українських переселенців, кольонізаційні терени киргиз-казакських степів, які вже й у часі перепису 1897 року мали виразний український характер, в часі перед Світовою війною сталися цілковито українськими. Російську переважаючу людність тут дістали лише нечисленні міста, головним чином положені понад Сибірською залізницею.

Світова війна та період боротьби поміж большевиками та різними антибольшевицькими формаціями цілковито припинили переселенський рух до Азії і відновлюється він лише з часу остаточного закріплення радянської влади. Дані, які маємо під рукою та які наводимо тут у таблиці III, вказують, що вже від

*) Статистическій ежегодник Россіи 1913 г. Переселенческое движеніе на окраины.

1924-25 року висота переселенської хвилі стала дорівнювати передвоєнним нормам, але уділ України в переселенському руховІ значно ослаб, хоча й виявляє сталу тенденцію зросту.

Рівно ж вказують дані ці й на те, що радянська влада майже зовсім стримала дальшу кольонізацію киргиз-казакських степів, а скерувала переселенську хвилю на терени Сибіру та Далеко-Східнього краю.

Табл. III. Міґрація в ССРР по матеріялах переселенського руху. (Дані НКЗ. РСФСР)

	1924/25 р.	1925/26 р.	1926/27 р	1927/28 р.
Всього було переселенців	111.804	120.008	161.839	195,692
в тім числі з УСРР	18.741	21.945	43.945	57.713
Місця оселення переселенців				
1. Сибір	70.654	64.262	57.371	86.664
2. Далекий Схід	5.612	12.302	45.755	58.236
3. Казакстан і Киргизстан	22.803	9.194	10.251	8.435

Відомості радянської преси з останніх років одначе вказують, що ця затримка в кольонізованні киргиз-казакських степів переселенцями з европейської частини ССРР була вислідом не якоїсь принципової позиції уряду в переселенській справі, а лише часовою уступкою большевиків перед вимогами національної політики в Казакстані. Сплянувавши першу пятилітку та перевівши будову Туркестансько-Сибірської залізниці, так надзвичай важливої не лише під поглядом стратеґічним та економічним, але й кольонізаційним, — радянська влада рішуче повернула до передвоєнної політики всемірної підтримки селянської кольонізації степових киргиз-казакських просторів. Матеріял для цієї кольонізації радянська влада черпає рівно ж з давнього джерела — з України, змінила лише методи господарчого освоєння кольоністами степу. Замісць незлічимої кількости давніх індивідуальних господарств — українських хуторів, повстають тепер в широму степу велетні господарства — колєктиви, державні зернові фабрики, де робочу силу творять примусово виселені з України куркулі-петлюрівці. Можна мати сумніви, чи надовго вдержаться в степу встановлені радянською владою колєктивні форми господарства, однак, цілком певно, що ново спроваджені свідомі національно та політично активні маси українців остаточно заважать на національно-політичній майбутності Киргиз-Казакського Краю — Сірого Клину.

* * *

Нині ми ще не маємо можливости хоч би приблизно вирахувати широту та глибину змін, що відбулися за останні вісім

літ та відбуваються ще в національній та економічній структурі Киргиз-Казакського Краю і можемо їх лише вичувати. Натомісць з повною достовірністю можемо робити вже висновки, опираючися на офіційних даних перепису 1926 року.

Дані ці подаємо тут в таблиці IV, до уважного розгляду якої й відсилаємо читача.

В цій таблиці наведено дані, що стосуються до цілого природньо-ґеоґрафічного комплєксу середнє-азійських киргиз-казакських степових земель, які хоча й поділені нині поміж кількома окремими великими адміністративними одиницями, але розвоєво представляють із себе нерозривну цілість, — це Сірий Клин в його максимальному обсязі.

Відповідно природньо-історичним особливостям та пристосовуючися до сучасного адміністративного поділу земель Краю, дані про них зведено в п'ять великих ґруп.

Перша з них — це землі Оренбурзького козачого війська*), що нині поділені поміж двома великими адміністративними одиницями — Середнє-Волзьким та Уральським Краєм. Землі ці вже від кількох соток літ закольонізовані козаками і такий виразно козачий характер мають і нині. Киргиз-казаки всюди тут творять вже лише зовсім незначну меншість населення. В полудневій частині земель Оренбурзького козачого війська, в степах біля Оренбурга та Орська**), де колись страждав у неволі Т. Шевченко, нині вже знаходиться численна українська людність, звише 100 тисяч душ, і єсть дані до того, що кількість українців тут буде й далі зростати. Північні землі, що входять нині до складу Уральського Краю, мало мають української людности, натомісць сюди скеровується численна великоруська некозача, переважно робітнича людність в зв'язку з побудованням тут радянською владою кількох великих промислово-економічних осередків, з яких на перше місце висовується славнозвісний Магнитогорськ. Переведення залізниці з Троїцька до Орська відкриває широкі перспективи до густішого закольонізовання степових теренів, віддалених на схід від р. Урала, вже для української людности.

Другу ґрупу — складають степові землі, що належать адміністративно до Сибірського Краю, — це степи Барабинський, Кулундинський та Алейський на вододілі поміж рікою Іртишом та р. Оббю. Степи ці посідають дуже придатні для хліборобства ґрунти і багаті водою, яка наповнює тут несчисленну кількість малих і великих озер та болот. Заселення цих степів селянами почалося порівнюючи давно і завдяки цьому посідають вони нині найгустішу людність з поміж усіх земель Сірого Клину. Киргиз-казаків тут, як і в Оренбуржчині, зовсім неба-

*) Мапу подано в ч. 21 „Табору".

**) Зал. вузел у 280 клм. на півд.-схід від Оренбурга (на мапі напис „Орськ" помилково опущений). Ред.

гато вже залишилося, натомість за терен ривалізують поміж собою українці та росіяне. В зазначених у примітках до таблиці межах, в цій ґрупі земель — сила української та російської хліборобської людности майже рівноважиться, при чому на загал в західній частині земель переважають українці, в східній—росіяне.

Велику чисельну перевагу в загальному офіційному підсумкові населення дає росіянам присутність тут кількох міст, з поміж яких один лише Омськ мав 136.251 душу росіян. — Полуднево-сибірські степові землі, що займають, порівнюючи з рештою киргиз-казакських степів, невеликий простір, а мають, згідно нашому вирахованню, до восьмисот тисяч душ української людности, сталися центром культурно-національного життя цілого Сірого Клину. Тут найвиразніше виявляються досі національно-політичні українські домагання, тут орґанізовується українське шкільництво, просвітній рух, преса тощо. Звідсіля найчастіше доходять до нас всякі звістки про життя українців у середнеазійських степах. Зрештою радянська влада чується змушеною робити тут певні уступки національним домаганням місцевої української людности.

До третьої ґрупи земель увіходить ціла північна смуга Казакської АСРР, вже закольонізована переселенцями з Европи. В цілій цій смузі, без огляду на присутність тут мілійону автохтонної киргиз-казакської людности, перевагу майже вдвічі мають вже кольоністи. За офіційними даними, серед кольоністів, по відчисленні 270.066 душ козаків, сили украінців та росіян в загальному підсумкові цілковито рівноважаться. В дійсності, при врахованні плинного російського населення міст та різного роду очевидних недокладностей перепису, слід ствердити тут абсолютну перевагу української людности, кількість якої тут ми оцінюємо щонайменше на мілійон душ.

Цілком зрозуміло, що закольонізована північна частина киргиз-казакських степів, займаючи величезну просторінь із заходу на схід, не може всюди мати цілковито однакового характеру природньо-економічного та популяційного. Вже нині дасться поділити всю цю просторінь на кілька окремих країв з цілком виразними окремими особливостями. Усвідомлення собі цього поділу та особливостей окремих країв має велике значення для правильного встановлення проґнозів щодо майбутнього розвою в них української кольонізації, тому слід тут зробити хоч би коротенький перегляд їх.

На заході, безпосередньо дотикаючи українських кольоніяльних теренів заволзької Саратовщини та Самарщини, положені понад західнім берегом нижнього та середнього Урала землі Уральського козачого війська. Землі ці, подібно до положених по горішньому Уралу земель Оренбурзького козачого війська, мають по населенню рівно ж виразно козачий характер. Промислово-уряднича російська людність знаходиться тут в значнішій кількості лише в таких містах, як Уральськ та Гур'їв.

Через те, що вся земля тут до Світової війни та революції належала, яко власність, до Уральського козачого війська, до самого останнього часу не було сюди поважнішого переселенського руху селян. Усе Уральське козаче військо, — найбільш консервативне з-поміж козачих племен, від самого початку не захотіло над собою узнати радянської влади та вступило з нею в рішучу боротьбу. Лише заллявши край своїми переважаючими військовими силами та змасакрувавши мужське козаче населення, стали большевики господарями краю.

Під напором большевицьких сил Уральський Козачий Отаман з рештками свого війська відійшов з боєм із рідного краю і через степи та пустині Туркестану відбув перехід до Персії та Афґаністану. Траґічність та геройство цього переходу дорівнюють, а може й перевищують описаний Ксенофонтом анабазис греків через пустелі Малої Азії. Большевики — переможці нині переводять детермінаційну політику супроти уральських козаків ще з більшою безоглядністю, як де інде. Для остаточного опанування краєм большевицька влада скерувала сюди останніми часами переселенську хвилю селян, — вислідів цього ще неможливо собі докладно уявити. З певністю лише можна сказати, що дотеперішній виключно козачий характер краю мусить змінитися, через малочисельність автохтонної козачої людности, на селянський. — Перепис 1926 року вже зазначив українців на цілому терені Уральського козачого війська; значніші ж кількості їх виказано в північних частинах краю по сусідству з південною Оренбуржчиною. Тут знаходиться, між іншимі, Богданівський район, що має аж 90,5% українців, тут положений степовий Ілекський повіт, де виказано кількість українців два рази більшу від росіян. Оскільки маса переселенців, скерована большевицькою владою на землі Уральського козачого війська, має нині такий само національний склад, як і в решті Киргиз-Казакського Краю, то найближчий перепис мусить виказати над долішнім та середнім Уралом вже переважаючу українську людність.

Безпосередньо на схід від земель Уральського козачого війська і на полудень од середньої течії Урала степ аж до Муґоджарських гір надзвичай швидко заселюється кольоністами, що посуваються повздовж залізниці, яка йде з Оренбурга до Ташкента в Туркестані. Актюбинський та Темирський повіти заселюють переважно українці, що видно з даних 1926 року, а ще яскравіше з даних перепису 1920 року. Напрямок переселенського руху тут на полудень, вздовж залізниці, неминуче мусить привести незабаром українських кольоністів над північний беріг Аральського моря. Тут в Кос-Аралі 85 літ тому назад „в оцій незамкнутій тюрмі понад оцим нікчемним морем“*)

*) Вірш „І небо невмите, і заспані хвилі“... 1848. Кос-Арал.

нудив світом та творив найкращі перлини української поезії Т. Шевченко.

На північний схід від горішнього Урала понад горішньою течією р. Тобола положена Кустанайська округа рівно ж з виразно українським характером людности. За переписом 1926 р. українців тут вже звиш 160 тисяч, тобто два рази більше ніж росіян, а між тим в часі перепису 1897 р. тут нараховано було всього 3.537 душ українців. Напрямок руху кольоністів визначається тут на полудень до степів Тургайщини, де українські селяне сягнули вже своїми оселями до Наурзумської волости, та на схід до степу на вододілі Тобола та Ішима. Продовження залізничої лінії з Орська на Атбасар та з Троїцька через Кустанай на Атбасар висуне нові маси кольоністів ще дальше в глибину киргиз-казакського степу.

Степ понад горішнею течією р. Ішима, такий же привільний та хліборондний, як і над Тоболом, — від часу переведення великої Сибірської залізниці прийняв до себе найбільшу масу переселенців. Оселі кольоністів тут далеко висунулися вже на полудень і в Акмолинському повіті сягають аж верхнього поріччя р. Нури, що впадає до великого озера Денгиза. Коли відчислити від росіян майже сто тисяч козаків, які заселюють ланцюг станиць т.зв. Соляної лінії на границі з Сибірським краєм, то й тут усюди українці мають чисельну перевагу над росіянами в дійсності ще значнішу, аніж це показують офіційні числа перепису 1926 р. Росіяне лише в Кокчетавському повіті мають декілька значніших компактних осель старовірів — єдиного економічно та культурно міцного елементу в-поміж росіян-кольоністів.

Степ понад р. Іртишом від околиць Омська на півночі до Семипалатинська на полудні з причин мало розвиненої тут сітки шляхів ще досить слабо закольонізований селянами. Головну масу осілої людности творять тут козаки, оселені в лінії станиць по березі р. Іртиша. Українці, що все ж таки творять більшість осілої людности в Павлодарському повіті, стають все менш численними в напрямку на полудень. Проведення східнього відтинку Туркестансько-Сибірської залізниці від Ново-Сибірська до Семипалатинська, без сумніву, приведе нові маси українських кольоністів і до полудневої частини степів над Іртишом.

Північну, закольонізовану вже смугу киргиз-казакських степів замикає гористий край над горішнім Іртишом та Бахтармою, де знаходиться багато привільних хліборобських теренів у затишних, роскішних долинах поміж горами. Він має осілу людність переважно козачу, однак і українців тут знаходиться вже поважна кількість, в кожному разі не менша, аніж кольоністів-росіян. Великі рудні багацтва цього краю, що досі не були ще належито експльоатовані через віддаленість краю від густо заселених околиць та залізничих шляхів, нині з переведенням „Турксиба“, від якого має йти віднога залізнича з Семипала-

нудив світом та творив найкращі перлини української поезії Т. Шевченко.

На північний схід від горішнього Урала понад горішньою течією р. Тобола положена Кустанайська округа рівно ж з виразно українським характером людности. За переписом 1926 р. українців тут вже звиш 160 тисяч, тобто два рази більше ніж росіян, а між тим в часі перепису 1897 р. тут нараховано було всього 3.537 душ українців. Напрямок руху кольоністів визначається тут на полудень до степів Тургайщини, де українські селяне сягнули вже своїми оселями до Наурзумської волости, та на схід до степу на вододілі Тобола та Ішима. Продовження залізничої лінії з Орська на Атбасар та з Троїцька через Кустанай на Атбасар висуне нові маси кольоністів ще дальше в глибину киргиз-казакського степу.

Степ понад горішнею течією р. Ішима, такий же привільний та хлібородний, як і над Тоболом, — від часу переведення великої Сибірської залізниці прийняв до себе найбільшу масу переселенців. Оселі кольоністів тут далеко висунулися вже на полудень і в Акмолинському повіті сягають аж верхнього поріччя р. Нури, що впадає до великого озера Денгиза. Коли відчислити від росіян майже сто тисяч козаків, які заселюють ланцюг станиць т.зв. Соляної лінії на границі з Сибірським краєм, то й тут усюди українці мають чисельну перевагу над росіянами в дійсності ще значнішу, аніж це показують офіційні числа перепису 1926 р. Росіяне лише в Кокчетавському повіті мають декілька значніших компактних осель старовірів — єдиного економічно та культурно міцного елементу з-поміж росіян-кольоністів.

Степ понад р. Іртишом від околиць Омська на півночі до Семипалатинська на полудні з причин мало розвиненої тут сітки шляхів ще досить слабо закольонізований селянами. Головну масу осілої людности творять тут козаки, оселені в лінії станиць по березі р. Іртиша. Українці, що все ж таки творять більшість осілої людности в Павлодарському повіті, стають все менш численними в напрямку на полудень. Проведення східнього відтинку Туркестансько-Сибірської залізниці від Ново-Сибірська до Семипалатинська, без сумніву, приведе нові маси українських кольоністів і до полудневої частини степів над Іртишом.

Північну, закольонізовану вже смугу киргиз-казакських степів замикає гористий край над горішнім Іртишом та Бахтармою, де знаходиться багато привільних хліборобських теренів у затишних, роскішних долинах поміж горами. Він має осілу людність переважно козачу, однак і українців тут знаходиться вже поважна кількість, в кожному разі не менша, аніж кольоністів-росіян. Великі рудні багацтва цього краю, що досі не були ще належито експльоатовані через віддаленість краю від густо заселених околиць та залізничих шляхів, нині з переведенням „Турксиба“, від якого має йти віднога залізнича з Семипала-

ТАБЛИЦЯ IV.

Територія та населення Ближне-Східнього Середне-Азійського Краю — СІРОГО КЛИНУ за офіційними даними перепису 1926 року.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ	Простір у клм. кв.	Всього населення	в тім числі по народності: Киргиз-казаків	Українців	Росіян: Всього	Росіян: в тім числі за вирахован. козаків
Усі закольонізовані землі Ближне-Східнього Краю — СІРОГО КЛИНУ I—IV	1.207.833	7.752.384 (6,4 на 1 км².)	1.894.323	1.608.379	3.570.951	1.112.882
I. Землі Оренбурзького Козач. Війська	123.569	1.265.757 (10,2 на 1 км².)	28.108	139.704	916.535	747.701
в тім числі:						
1. Оренбурзький повіт	30.551	424.985	10.112	50.163	299.326	
2. Каширинський „	9.971	170.945	17	20.580	137.136	
3. Орський „	20.976	98.335	11.064	26.495	53.968	
4. Частини, приділені від Башкирії	6.471	78.989	32	14.870	37.524	
5. Троїцька округа	39.700	312.651	6.321	14.374	258.860	
6. Челябинська округа[1])	14.900	149.132	188	11.010	102.935	
7. Звіриноголовський район Курганської округи	1.000	30.720	374	2.212	26.786	
II. Полудневo-Сибірські степові землі	194.248	2.133.467 (11,0 на 1 км².)	38.556	568.890	1.360.793	40.000
в тім числі:						
1. Омська округа[2])	47.118	633.703	23.586	150.930	379.460	
2. Барабинська „ [3])	35.000	222.861	3.345	50.106	157.671	
3. Новосибірська „ [4])	15.000	74.681	24	21.680	49.063	
4. Славгородська „	43.130	433.522	9.590	202.748	175.156	
5. Каменська „ [5])	20.000	354.992	678	67.560	276.322	
6. Барнаульська „ [6])	16.000	161.676	—	19.626	137.280	
7. Рубцовська „ [7])	18.000	252.032	1.333	56.240	185.841	
III. Північні Киргиз-Казакські степові землі	660.016	2.924.181 (4,4 на 1 км².)	1.011.287	723.574	1.015.138	270.066
в тім числі:						
1. Уральський повіт		123.931	18.670	17.110	82.397	
2. Ілекський „	75.000	37.496	26.176	7.306	2.573	
3. Гур'ївський „ [8])		42.036	20.508	16	20.303	
[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
5. Темирський „ [9])	85.000	42.868	27.373	7.375	4.764	
6. Наурзумська волость Тургайської окр.		17.562	16.121	928	410	
7. Кустанайська округа	90.016	389.336	123.411	160.844	82.661	
8. Петропавловський повіт		407.401	90.258	96.938	192.668	
9. Кокчетавський „	260.000	363.639	96.291	103.512	137.155	
10. Атбасарський „ [10])		111.293	42.232	45.538	20.865	
11. Акмолінський „ [11])		259.293	133.861	66.048	42.553	
12. Павлодарський „ [12])		209.009	78.240	68.100	47.105	
13. Семипалатинський „ [13])		254.328	74.799	30.104	125.316	
14. Усть-Каменогорський „	150.000	220.664	61.113	24.158	128.655	
15. Бахтарминський „		124.453	38.600	9.446	72.598	
16. Зайсанський „ [14])		91.322	60.670	4.496	21.825	
17. м. Каркарали і Аксаринська волость		21.573	17.770	2.002	1.140	
IV. Південні Киргиз-Казакські степові землі, або властивий Сірий Клин	230.000	1.428.979 (6,2 на 1 км².)	816.372	176.211	278.485	55.115
в тім числі:						
1. Чимкентський повіт[15])	40.000	235.823	142.893	20.109	21.721	
2. Аулі-Атинський „ [16])		185.800	137.418	14.768	17.576	
3. Чуйська округа		75.573	53.071	11.445	5.584	
4. Алма-Атинський повіт[17])	140.000	247.940	121.548	16.564	66.420	
5. Талди-Курганський „ [18])		87.976	48.925	15.946	19.548	
6. Лепсинський „ [19])		175.402	84.201	42.551	43.564	
7. Каракальський кантон		133.521	82.470	10.473	31.139	
8. Фрунзенський „	50.000	129.066	10.289	34.376	66.305	
9. Чуйський „		85.151	79.902	2.172	2.285	
10. Таласький „		72.727	55.655	7.807	4.343	
V. Серединні Киргиз-Казакські степові землі або властивий Казакстан	2.115.001	2.570.371 (1,2 на 1 км².)	2.194.051	15.865	90.428	—
в тім числі:						
1. Уральська ґубернія[20])	210.797	434.558	402.600	1.013	22.115	
2. Актюбинська „ [21])	356.616	200.535	191.367	457	6.488	
3. Акмолінська „ [22])	246.660	69.926	68.162	302	873	
4. Семипалатинська „ [23])	387.279	388.837	383.443	1.927	2.018	
5. Джетисуйська „ [24])	143.550	300.954	255.348	2.376	8.854	
6. Сир-Дар'їнська „ [25])	358.938	735.465	595.873	8.364	43.089	
7. Кара-Калпакська Авт. Обл.	124.000	304.541	164.571	621	4.928	
8. Адаївська округа	287.161	135.555	132.687	805	2.063	
Цілий Ближне-Східній Край—Сірий Клин	3.322.834	10.322.755 (3,1 на 1 км².)	4.088.374	1.624.244	3.661.379	1.112.882

ПРИМІТКИ

Докладні дані про населення зазначених в примітках теренів дивись: Праці Українського Наукового Інституту в Варшаві, том II: Тиміш Олесевич. Статистичні таблиці українського населення С.С.Р.Р. Варшава 1930.

1) **Челябинської округи** полуднева частина, райони: 4. Еткульський, 5. Коельський, 6. Катайський, 7. Кочердикський, 10. Усть-Уйський, 12. Чудиновський і 15. Яланський.

2) **Омська округа** полуднева частина, без волостей: 4. Єланської, 10. Крутинської, 13. Називаєвської, 17. Саргатської, 20. Тюкалинської та міста Тюкалинська.

3) **Барабинської округи** полуднева частина, волості: 1. Баклушевська, 5. Казанська, 6. Купинська, 11. Нижне-Карагатська, 14. Татарська, 17. Юдинська і місто Татарське.

4) **Новосибірської округи** західня частина, вол.: 7. Індерська і 18. Ужанихинська.

5) **Каменська** окр. без волостей: 2. Бишковської, 11. Спиринської і 12. Сугунської.

6) **Барнаульської округи** полуднева частина, волості: 1. Алейська, 4. Боровська, 8. Мамонтовська, 12. Чистюпська і м. Алейське.

7) **Рубцовської** окр. захід. част., волості: 4. Локтевська, 6. Поспілихинська, 7. Рубцовська, 8. Угловська, 9. Чаришська, 10. Шипуновська і місто Рубцовка.

8) **Гур'ївського повіту** приуральські волості: 2. Доссорська, 4. Кара-Сумарська, 8. Редутська, 12. Тополинська, м. Гур'їв та м. Доссор.

9) **Темирського** повіту півн. част., волості: 2. Джурунська, 4. Калмак-Кирганська, 7. Перелюбовська, 8. Темир-Уркачевська, 9. Темирська, 12. Ембо-Темирська, м. Темир, м. Емба і смуга залізниці.

10) **Атбасарського** повіту півн. част., волості: 1. Атбасарська, 4. Пролетарська, 5. Свободна, 6. Совітська, 7. Соціялістична, 8. Тасуктульська і м. Атбасар.

11) **Акмолінський** повіт без волостей: 3. Аксанкайганської, 11. Кургалджинської і 17. Сарисуйської.

12) **Павлодарський** повіт без волостей: 1. Аккелинської, 2. Аккульської, 3. Аксуйської, 4. Алкагульської, 9. Кизил-Караганської, 10. Кизилтавської і 22. Чедиртинської.

13) **Семипалатинський** повіт без волостей: 4. Досовської, 6. Кзилтанської, 9. Луначарської і 10. Мендешевської.

14) **Зайсанський** повіт без волостей: 1. Досовської, 2. Кзилтасовської, 5. Кульджаковської і 9. Тарбагатайської.

15) **Чимкентський** повіт без волостей: 7. Томинської і 10. Чаяновської.

16) **Аулі-Атинський** повіт без волостей: 9. Нижнєталаської, 11. Тарахтинської і 12. Чуйської.

17) **Алма-Атинський** пов. без вол.: 2) Балхашської і 4. Кзил-Сюгатинської.

18) **Талди-Курганського** повіту східня част., волості: 5. Ескилдинська, 8. Копальська, 9. Кучалинська, 11. Луговська, 12. Троїцька і м. Копал.

19) **Лепсинський** повіт без волостей: 1. Аягузької і 2. Коклектинської.

20) **Уральська** ґуб. без повітів: Уральського, Ілекського та частини Гур'ївського.

21) **Актюбинська** ґуб. без повітів: Актюбинського, частини Темирського та частини Тургайського.

22) **Акмолінська** ґуб. без повіт.: Петропавловського, Кокчетавського, частини Атбасарського і частини Акмолінського.

23) **Семипалатинська** ґуб. без повітів: частини Павлодарського, частини Семипалатинського, Усть-Каменогорського, Бахтарминського, частини Зайсанського і частини Каркаралинського.

24) **Джетисуйська** ґуб. без: Чуйської окр., частини Алма-Атинського пов., част. Талди-Курганського і част. Лепсинського повітів.

25) **Сир-Дар'їнська** ґуб. без повітів: част. Чимкентського і частини Аулі-Атинського.

тинська на Бахтарму, без сумніву, притягнуть до себе багато робочих рук із сусідніх частин Сибіру. Тут також лежить важливий торговельний шлях до західньої Монголії—на Кобдо, Улясютай; чи з розвитком життя Бахтарминсько-Зайсанський край рівно ж буде в переважаючій кількості закольонізований українцями, нині ще трудно рішити. Збільшення тут числа українців з 2.316 у 1897 році до сорока тисяч душ у 1926 році, здається промовляло би за тим.

Кольонізаційні терени властивого Сірого Клину на полудневому сході киргиз-казакських степів характеризують дані, що зведені у четвертій ґрупі таблиці IV. Землі ці належать нині до трьох адміністративних одиниць: ґуберній Сир-Дар'їнської та Джетисуйської або Семиріченської, що входять до Казакської АСРР, та до північних кантонів Киргизької АСРР. Приплив сюди переселенців-селян досі відбувався слабше, порівнюючи з припливом до північних киргиз-казакських степів, тому то й автохтонна киргиз-казакська людність творить тут ще абсолютну більшість серед загалу людности; одначе, й тут кольоністи-европейці сягають вже поважної кількости — третини всього населення.

Туркестансько-Сибірська залізниця, недавно побудована радянським урядом, проходить в більшій частині своєї довжини якраз через смугу, заселену европейськими кольоністами, та з'єднує її в одну цілість із згаданими вище закольонізованими теренами на півночі киргиз-казакських степів. Завершення кольонізаційного окруження киргиз-казакських степів — це, без сумніву, найважніший вислід будови „Турксиба", який має не лише тимчасове стратеґічне, але й стале національно-політичне значення.

Терени Властивого Сірого Клину, що були досі з комунікаційного погляду тяжко доступні, тепер через „Турксиб" дістають можність легкого припливу більших мас кольоністів аж з двох сторін: від північного-заходу з Европи по Оренбурзько-Ташкентській залізниці і далі через Чимкент — Фрунзе та від північного сходу з Сибіру через Ново-Сибірськ—Барнаул—Семипалатинськ до Алма-Ата (Вірного). Очевидно, й нині радянська влада скерує сюди ті елементи з-поміж людности европейської частини СССР, які найбільше здібні пристосуватися до місцевих обставин кліматичних та господарчих. Такими за попередній час виявили себе власне українці, число яких за тридцятиліття поміж переписами 1897 і 1926 р.р. зросло на теренах Властивого Сірого Клину за офіційними даними з 28.439 душ до 176.211, тобто шестикротно, в той час як людність російська некозача зросла тут з 74.683 до 223.370 душ (трикротно), а людність козача з 29.757 душ до 55.115 (лише двокротно.) Слід при цьому ще зазначити, що серед сільської людности усюди тут переважають українці, в той час як міста притягають до себе переважно росіян.

Серединні киргиз-казакські степові землі, що охоплені з пів-

ночі, сходу та полудня закольонізованими вже теренами, можуть ще по складу свого населення вважатися властивим Казакстаном. З чисел, наведених у п'ятій ґрупі статистичних даних таблиці IV, видно, що всюди тут кольоністи росіяне та українці творять ще зовсім незначні меншості при абсолютній всюди переважі киргиз-казаків. Европейці тут—це майже виключно осельники міст, положених вздовж Оренбурзько - Ташкентської залізниці і відсоток хліборобів та українців серед них мінімальний.

Степові простори властивого Казакстану займають величезну площу звиш двох мілійонів квадратових кільометрів, однак людности тут знаходиться порівнююче зовсім мало—всього два з половиною мілійони душ, тобто приходиться пересічно біля одного мешканця на квадратовий кільометр. Причинами такого пустельного характеру Казакстану мусять вважатися не менше відсутність шляхів сполучення, що сягали би в глибину краю, але рівно ж існування тут ряду околиць цілковито безлюдних понад озерами Каспійським, Аральським та Балхашом—на пісчаних, безводних та безплідних степах.

Такими пустелями мусять вважатися: 1) Усть-Урт поміж Каспійським та Аральським морем, 2) піски Великі і Малі Барсуки на північ від Аральського моря, 3) піски Кизил-Кум поміж ріками Аму-Дарією та Сир-Дарією, 4) піски Муюн-Кум та 5) Голодний степ поміж Сир-Дарією та оз. Балхашом і 6) піски Сари-Ішик на південь від оз. Балхаша. Терени ці, не дивлючись на те, що більшість з них далеко не безнадійна в змислі можливостей майбутнього культурного освоєння їх людиною, все ж мусять вважатися на довший час недоступними для осілої хліборобської людности.

Прояви інтенсивнішого життя спостерігаємо нині у властивому Казакстані лише в околицях поміж згаданими вище пустелями, там, де єсть природні або штучні джерела живущої води. Очевидно і в майбутності життя розвиватиметься тут в залежності від можливостей забезпечення господарств водою, від цього ж залежатиме приплив до тої чи іншої околиці европейських кольоністів.

Нині можливо вже завважити декілька кольонізаційних шляхів вглиб серединних киргиз-казацьких степів, найчастіше повздовж річок або залізниць. Так, заселення Букеївского степу поміж Волгою та Уралом відбувається вздовж річок В. і М. Узенів. Процес цей, без сумніву, закріпить тут переведення проектованої вже залізниці від Новоузенська до Гур'їва і далі до Кунгарда і Хіви. Ця ж залізниця уможливить розвиток промисловости рівно ж на нефтеносних теренах степу поміж р. Уралом на заході та Мугоджарськими горами на сході. Приплив сюди до промислових осередків робітничої людности очевидно відбуватиметься рівнобіжно з хліборобським опануванням басейну степових річок Уїла, Саґіза та Емби. Привільний Тургайський степ в Акмолінській ґубернії на схід від Мугоджарів досі був зовсім не

діткнутий селянською кольонізацією з причини рішучого недопускання російським урядом цієї кольонізації, а також віддалености від догідних шляхів сполучення. Переведення залізниці від Орська до Атбасара та закольонізовання теренів вздовж залізниці від Мугоджарів до Аральського моря неминуче приведуть до руху селянських мас і в цей багатий тікучими та стоячими водами басейн річок Ірґіза та Тургая. Дальший поступ кольонізації Акмолінського степу з півночі на полудень, очевидно, рівно ж буде притримуватися течії місцевих степових річок. Перехід селянського плуга з околиць горішньої течії Ішима та Нури до басейну р. Сари-Су є вже справою найближчого часу. Каркаралинський степ на Семипалатинщині має багато дрібних річок з положеними обіч теренами, що дуже придатні для хліборобства. Переведення „Турксиба“ та залізниці Акмолинськ—Семипалатинськ рівно ж відкриє цей степ для кольонізації, яка вже й нині зробила там перші кроки.

Щодо теренів, придатних для осілого життя повздовж течії рік Сир-Дар'ї та Аму-Дар'ї, то як дотеперішній стан їх заселення, так і напрямні розвитку їх національно-політичного та економічного життя вказують на те, що освоєння цих теренів европейськими кольоністами мало ймовірне. Ці терени знаходяться під переважаючими культурними та господарчими впливами, що походять з полудня, з властивого Туркестану, і европейський кольоніст не має тут жадного ні культурного ні економічного ґрунту в сільських місцевостях, а удержується лише по містах, яко репрезентант пануючої російської влади та торговлі й промислу.

В разі сформування незалежних державностей Сірого Клину—Казакстану з одної сторони та Туркестану з другої, при територіяльному розмежуванні їх, на нашу думку, більшість даних промовляє за прилученням до Туркестану північно-західньої частини Сир-Дар'їнської ґубернії, Каракалпакської Авт. области та Адаївської округи,—всього біля 800 тисяч квадратових кільометрів з населенням майже півтора мілійони душ. В межах Туркестанського комплексу, очевидно, залишаться й численні дрібні кольонізаційні українські острови, положені в глибині територій Киргизстана, Узбекістана та Туркменістана. Із таких островів заслуговує на відмічення більша ґрупа українських кольоній, де в трьох волостях на схід від міста Оша та Джелялябада нараховано було в 1926 р. до пятнадцяти тисяч кольоністів.

* * *

Наведений вище короткий розбір статистично-демоґрафічних даних та розважання над сукупністю національно-політичних проблєм Середньої Азії приводить до слідуючих висновків загального характеру.

1) Увесь терен киргиз-казакських степів, який ми тут позначаємо загальною назвою Сірого Клина, підлягає нині неми-

нучому твердому процесові заміни форм культурно-господарчої чинности людности, що його заселює, при одночасній зміні і національного складу цієї людности. Кочовники-автохтони киргиз-казаки уступають тут своє життєве місце хліборобам—европейським кольоністам. Неможливо собі й уявити нині силу, що могла би спинити цей процес, остільки є він явищем цілковито натуральним, опертим на неухильних законах еволюції місцевого життя.

2) З-поміж европейських кольоністів перевагу в Сірому Клині дістають ті елєменти, які мають найбільшу здібність господарчого пристосовання своїх високих европейських господарчих форм чинности до місцевих природньо-кліматичних умов і мають найбільшу трудову витримку та культуру. Таким власне елєментом, безсумніву, є українське селянство, що, без огляду на несприятливу супроти нього урядову політику, зайняло вже майже виключно рішаючий про цілу майбутність краю варштат хліборобської праці. З українцями щодо тривалого кольонізаційно-хліборобського опанування краєм не можуть конкурувати ні протеґовані колись царським урядом козаки, ні протеґовані нині радянським урядом російські селяне та робітники.

3) Чисельну силу українців на Сірому Клині, яка за офіційними даними 1926 року виявляється в мілійон шістьсот тисяч душ, слід оцінювати в тому часі щонайменше в два з половиною мілійони душ, при одночасній кількості росіян у півтора мілійони душ, та козаків звиш мілійона душ. У загальній сумі населення десяти мілійонів душ—киргиз-казаків числиться лише чотири мілійони. Приріст числа української людности в краю кількакротно перевищує приріст інших народностей, що мусить привести з часом до остаточного усталення переважаючого українського національного характеру краю.

4) Неґативні якості сучасного положення української людности в Сірому Клині, що походять з низького стану її національної свідомости та одностороннього суспільного уверстовання, нейтралізуються для майбутности тривким ув'язанням української маси з тереном та видатною консервативністю її національного побуту. Росіяне, які тримають нині в руках політичний провід в краю, це переважно осельники міст, що не посідають тут тривалого варштату праці й не зв'язані через це міцне з тереном. Кожна політична буря легко може їх зірвати з місця та гнати, як те перекотиполе, по цілому киргиз-казакському степу, та й далі поза цей степ...

5) Переселенський рух українців до Сірого Клину, подібно, як до Зеленого Клину, так, зрештою, як і майже всі історичні переселенські рухи українського народу,—з'явище цілковито стихійне, продиктоване головно тяжким соціяльним та економічним положенням українських мас. Моменти національно-політичного характеру в справі здобуття українським народом кольоніяльних

теренів досі, на протязі цілого періоду національного летарґу України, були неактуальними, однак нині, з моментом скристалізовання української національно-державної ідеї, можуть і мусять виступити на перший плян. Українці на Сірому Клині, так як і на Зеленому Клині, повинні вважати себе не за інтрузів, а за правних співгосподарів і мусять мати виразний та активний місцевий національно-політичний проґрам. Таким проґрамом може бути лише державно-політична незалежність Сірого Клину, оперта на тісному союзі з державною метрополією--Україною та на сердечному порозумінні з сусідніми державами, загроженими російським імперіялізмом. Час та обставини реалізації цього проґраму можуть бути змінними, але незмінною все мусить бути воля української людности Сірого Клину до вільного, незалежного життя.

6) Внутрішніми основами незалежної державности Сірого Клину—Казакстану можуть і мусять бути перш за все українці, яко елемент політично і культурно ініціятивний, по-друге, киргиз-казаки, яко елемент автохтонний, і, по-третє, евентуально козаки, яко елемент рівнорядно з першими зацікавлений в утриманні своєї самобутности та охороні її від нівеляційних зазіхань москалів. Гармонійний уклад та взаємне достосовання прав та життєвих потреб цих трьох національних елементів може цілковито забезпечити життєздатність та внутрішню міць державі Сірого Клину.

7) Справа незалежної державности Сірого Клину, в протилежність проблємі Зеленого Клину, не займає в сучасній міжнародній політиці якогобудь помітного місця і не викликає жадного зацікавлення з бокусвітових потуг. Сусідні з Сірим Клином та Туркестаном держави – Персія, Афґаністан та Хіни—не проявляють зовсім назовні своєї політичної активности і самі служать нині об'єктом для експансії европейських великодержав. До справи усунення з Середньої Азії панування росіян певний інтерес могла би виявити лише Анґлія, одначе загрозу своїм азійським володінням з боку Росії большевицької чи якої будь іншої Анґлія досі собі виразно легковажить, то ж і сподіванки на визначнішу поміч її в боротьбі супроти Росії ледві чи мають шанси колибудь справдитися.

8) Визвольна боротьба Сірого Клину супроти Росії, в силу необхідности в слушний час мусітиме вестися виключно його власними силами, то ж життєвою необхідністю для Сірого Клину є міцне ув'язання його з системою Прометейського союзу народів—держав, загрожених російським імперіялізмом. У такому союзі, при одночасності й скоординованості акції, Сірий Клин має повні шанси на перемогу. Ґеоґрафічне положення Сірого Клину покладає на нього важливі завдання служити міцним зв'язком поміж европейською та азійською частиною Прометейського союзу. Сірий Клин цілковито прикриває собою від російського вдару з півночі комплекс земель Туркестану, чим дає їм повну

можливість спокійної внутрішньої консолідації. Сірий Клин творить широке та глибоке запілля для волзько-кумського комплєксу народів Ідель-Урала і прикриває із сходу волзько-донські козачі землі, через які проходить безперервна смуга українських осель аж до Української Метрополії.

9) Втілення Сірого Клину до складу Туркестанської держави, як того домагаються деякі прихильники пантуранської ідеї, мусить вважатися за річ недопустиму, як з огляду на інтереси української людности, так і з огляду на інтереси властиво туркестанські. Великі маси українців, козаків та росіян, уведені разом з територією Сірого Клину до Туркестанської держави, стали би в ній елементом цілковито чужорідним та згубно деструктивним. Сама спроба переведення подібного з'єднання Сірого Клину з Туркестаном, без сумніву, викликала би тут завзятий опір великої частини населення та жорстоку внутрішню боротьбу, що мала би фатальні наслідки як для Сірого Клину, так і для Туркестану.

10. З хвилею упадку большевицького режіму на теренах сучасного С.С.Р.Р. неминуче мусить повстати могутній поворотний рух на Україну населення, примусово виселеного большевиками до Азії. Рух цей, не дивлючися на свою цілковиту натуральність та законність, все ж містить в собі велику небезпеку внесення ще більшого заколоту у внутрішні стосунки України, і без того надзвичай заплутані большевицькою національною та земельною політикою.

Для інтересів загально-українських корисним було би стримати оцю поворотну переселенську хвилю та перевести акцію вже сталого оселення в Азії українських кольоністів, як давніших, так і недавніх. Слід рахуватися з тим, що впорядкування стосунків ув Україні неминуче мусить привести до виселення з України та забезпечення варштатом праці в кольоніях великих мілійонових мас нових переселенців. Сірий Клин, найближче положений та господарчо найдогідніший, очевидно, прийме до себе головну масу цих переселенців.

11. Сірий Клин, будуючи свою незалежну державність, потрібуватиме великих кадрів провідної української інтеліґенції. Придніпрянська Україна ледві чи зможе ці кадри скоро Сірому Клинові уділити, а тому обов'язок виготовити та у свій час вислати їх до Сірого Клину мусять перейняти на себе західньо-українські землі. Галичане та буковинці мусять вже нині всебічно вивчати Сірий Клин та мусять приготовлятися до сповнення там великої національно-культурної місії. Скільки би в сучасний мент ні випродукували західні українські землі інтеліґенції, її все буде замало, щоб задовольнити вимоги будівництва Державної Оселі Великої Української Нації.

М. ЗАБЄЛЛО,
Сотник артилерії.

Збройна сила Японії*)

III.

ВОЄННА ФЛЬОТА ЯПОНІЇ.

Прагнучи до панування на Тихому океані, Японія утворила велику і якістю одну з найкращих у світі воєнних фльот, в розбудову якої вкладаються щороку величезні суми. Від часу російсько-японської війни 1904 — 1905 р. р., коли Японія знищила на Далекому Сході російську фльоту, боротьба за панування на Тихому океані чимраз ширше розгортається вже між Японією та Сп.Д.П.А. Крім того, твердо обстоює свої позиції на Далекому Сході й Анґлія. Світова війна тимчасово відвернула увагу Японії та Сп. Д. П. Ам. від боротьби за панування на Тихому океані, але зараз же по закінченню її Японія та С.Д.П.А. почали змагатися в будуванні морських сил і вже в 1921 р. Японію по могутності воєнної фльоти визнано третьою (після Анґлії та С.Д.П.А.). Але цим станом Японія не задовольнилась і продовжує настійно домагатися рівности сил.

а) Склад фльоти:

КРАЇНИ	АНҐЛІЯ		С.Д.П.А.		ЯПОНІЯ		Примітка для Японії
Кляси кораблів	Число	Тоннаж	Число	Тоннаж	Число	Тоннаж	
Лін. кораблі та лін. крейсери	19	579.050	18	523.800	10	298.400	Лін. кораб. „Хлей" буде перероблений на навчальний арт. корабель.
Авіоносці	7	121.350	4	91.300	5	78.780	
Крейсери з арт. понад 15,5 цм.	19	711.686	21	206.800	14	124.120	1 старіш. за 20 років.
Крейсери з арт. менш 15,5 цм.	37	176.500	10	75.000	24	127.375	з них 4 будується.
Еск. міноносці та міноносці	160	177.900	225	273.360	119	142.021	з них 10 будується.
Підводні човни	67	63.626	110	80.000	71	72.000	8 будується; загальний водообсяг 10.300 тонн.
разом. . .	309	1.289.812	408	1.250.260	243	842.666	

*) Див. ч. 21.

Як показує таблиця, судовий склад японської воєнної фльоти багато поступається перед Анґлією та С.Д.П.А. у лінійних кораблях, еск. міноносцях та авіоносцях, проте числом крейсерів Японія поступається тільки перед Анґлією. Підводна фльота Японії переважає анґлійську і числом одиниць і тоннажем, але поступається перед американською. Якістю своєї матеріяльної частини японська підводна фльота вище за підводні фльоти і Англії й С.Д.П.А. Корабельна авіяція японської фльоти нараховує близько 179 літаків проти 386 в анґлійській та 304 в американській фльоті. Суден допомічних та спеціяльного призначення в японській фльоті близько 100 одиниць з загальним водообсягом 304 - 343 тис. тонн. До цього числа увіходить 12 морських та річкових канонерок, що базуються в Китаї на порти річки Янцзи та побережжя Тихого океану.

По тактичних властивостях японські кораблі можна віднести до найкращих у світі. В них сполучаються велика швидкість ходу та великий промінь дії з могутнім артилерійним та торпедним узброєнням, а також найвигідніший з погляду маскування обрис кораблів. Ці переваги видно з такої таблиці:

КРАЇНИ	Типи кораблів і їхній водообсяг	Швидкість ходу (у вузлах)	Артилерія (число, калібр у цм.)	Торпеди (число, калібр у цм).
	Крейсери			
С.Д.П.А.	10.000 тонн	32,5	9 — 20,3	6 — 53,3
Японія	10.000 „	33,5	10 — 20,3	12 — 53,3
Анґлія	10.000 „	32,2	8 — 20,3	8 — 53,3
	Ескадр. міноносці			
С.Д.П.А.	1.051 тонн	33,3	4 — 10	12 — 53,3
Японія	1.700 „	34	6 — 12	9 — 53,3
Анґлія	1.352 „	37	4 -- 12	6 — 53,3
	Підводні човни			
С.Д.П.А.	1.910 тонн	19	1 — 12	18 — 53,3
Японія	1,635 „	19	1 — 12	10 — 53,3
Анґлія	1.475 „	17,5	1 — 10	9 — 53,3

Чимало японських кораблів збудовано після Світової війни вже з увзглядненням її досвіду. Японія будує кораблі серіями по 8—12. Це дає змогу утворити одноманітні тактичні властивості нових кораблів. Все ядро бойової фльоти об'єднано в сполучену ескадру, яку поділено на 1-шу та 2-гу ескадри. Крім того, в січні 1932 р. для відбування служби в хінських водах орґанізовано було ще 3-ю ескадру. З початком воєнного наступу проти Хін японське морське командування безперервно збільшувало число кораблів 3-ої ескадри

і вже в середині лютого 1932 р. в хінських портах річкових та морських були зосереджені близько 45 японських воєнних суден різного типу *).

б) Особовий склад фльоти. Морці комплектуються з призовників та добровольців, але основні кадрі є з добровольців (в 1931 р. з загального числа 90.000, прийнятих до складу морців фльоти, добровольців було 62.000). Добровольцями вкомплектовано також усі найважливіші служби фльоти.

Японська фльота зростає рік-у-рік і за останні 9 років склад морців дійсної служби збільшився у порівнянні до 1922 р. на 17.887 чоловіка, тобто на 23,5%.

Водночас із зростанням особового складу дійсної служби відбувається і нагромадження резервів і за 8 років (1922 — 1930 р. р.) резерва збільшилася на 122%. Разом із цим підноситься і якісне зростання резерви. Чималу частину старшинського й шерегового складу притягається до участи в осенніх маневрах. Щороку влаштовується перевірчі збори, на яких старшина та шереговий склад резерви відбувають перепідготовку.

Особовий склад фльоти комплектується, головне, з селян і представників міського робітництва, а старшинські кадри, як і в армії— переважно з шляхти. Чужинців зовсім не допускається на службу во фльоті і тим більше в старшинських кадрах.

Вишколення, витривалість та дисципліна особового складу стоїть на високому ступневі. Основна частина фльоти перебуває в плаванню цілий рік, при чім у вправах та маневрах особливу увагу звертається на десантні операції, в яких досягнуто чималих успіхів, і на тренування провадження бою на вулицях міста. Це тренування відбуває і плаваючий склад і берегові команди фльоти.

Чимало уваги в маневрах віддається також і обороні з моря та з повітря головних баз фльоти і найважливіших політичних та економічних центрів країни. Крім реґулярних військ армії та фльоти, до участи в цих вправах притягається значну частину цивільної людности, якій доручається: дегазація місць, отруєних газами, гасіння пожеж, зв'язок з командними пунктами тощо. Щороку в осенніх маневрах провадиться нічний бій лінійних фльот у відкритому морі, де нападаюча сторона звичайно має подвійну перевагу і числом кораблів і узброєнням. Відбивають атаку комбінованою контратакою кораблів, підводних човнів та повітряних сил. У цьому бою особливо важливого значення надається торпедній зброї кораблів та авіяції. Цілком очевидно, що це тренування лінійного бою є готування безпосередньо проти фльоти С.Д.П.А.

в) Головні бази японської фльоти. Головні тихоокеанські бази: Йокосука, Куре та Сасебо, що заховані в глибоких затоках та захищені найміцнішими береговими укріпленнями. Ці бази повернуті фронтом до океану. Допомічними є бази Японського моря:

*) Крейсерів 8, авіоносців 3, канонерських човнів 12, еск. міноносців до 20, а, крім того, чимало кораблів допомічного призначення й транспортів.

Майдзуоу, Хакодате, Омінато, Одомарі і, крім того, Мінкай у Кореї, Маку — на о. Формоза та Ціндао і Порт-Артур в Манджу - Куо. Спираючись на бази та берегові укріплення на островах, Японія за допомогою фльоти може закрити входи в Японське море (внутрішнє) й перегородити доступ до Східньо-Китайського моря.

IV.

ВІЙСЬКОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ ЯПОНІЇ.

Армію та фльоту Японії обслуговує не тільки військова промисловість, а в ряді найважливіших військових виробництв велику роботу виконує і цивільна промисловість. Основна військова промисловість зосереджена в арсеналах і підпорядкованих їм численних заводах. Військові арсенали є в містах — Токіо, Осака, Нагойя, Кокура та Муроран. Військово-морські арсенали — Мейдзуру, Йокосука, Куре, Сасебо та ін. В арсеналах зосереджені найбільш основні виробництва військового відомства: узброєння, вогнеприпаси, вибухові речовини, виробництво танків тощо.

За мирного часу своєї військової промисловости, як видно, вистарчає для задовольнення потреб японської армії. Є певно і можливість утворювати запаси і на час війни. За кордоном купувалося в основному тільки зразки закордонного узброєння та нових технічних засобів. Цивільна промисловість Японії, що працює на армію та фльоту вже мирного часу, дуже різноманітна. Зосереджена вона переважно у великих промислових об'єднаннях.

Основні види виробництва такі: будування літаків та моторів, хемічна промисловість, автоскладальна й почасти автомобільна промисловість (виробництво шестиколісних машин), радіопромисловість, виробництво телєфонних та телеґрафних апаратів, дроту, будівля кораблів, виробництво двигунів для них тощо. Основну продукцію дає приватна промисловість. Виробництво деяких видів узброєння стоїть вже зараз дуже високо. Наприклад, суднобудування може дати воєнній фльоті які завгодно кораблі і забезпечити виконання найширшого проґраму будування; авіо та моторобудівельні заводи дають багато і високої якости зразків літаків (розвідчиків, нищителів та бомбовозів). Бомбовози в японській авіяції розцінюються так, що вони мусять не тільки не поступатися перед найкращими світовими зразками, але мусять навіть переважати їх (наприклад, надважкий бомбовіз).

Найбільш дошкульне місце японської промисловости—це нестаток своєї сировини — залізної руди, нафти, кольорових металів, коксівного вугілля тощо, звідкіль виникає нестаток виробництва металю та палива. Японія під час війни потребуватиме чимало довозу цієї продукції з-за кордону. Якого би запасу металів та палива Японія не намагалась б утворити за мирного часу, його буде замало під час війни. Та й утворення величезних запасів ледве чи державі буде по її грошах. Але, базуючися тільки на цьому, не можна недооцінювати великих можливостей японської промисловости, деякі галузі якої ще

не розгорнуто тепер цілком. Низка залізорудних та вугільних районів свідомо зберігається на випадок війни або розроблюється не з повним напруженням. Японія, безперечно, прагне прибереги дещо на випадок війни, аза мирного часу покривати нестатки цієї продукції довозом із-за кордону. Ті масові закупи узброєння та лаштунку, що їх провадить тепер Японія в Німеччині, Франції, С.Д.П.А., Чехо-Словаччині та інших країнах, швидче пояснюються небажанням Японії витрачати запаси узброєння та вогнеприпасів, що є в неї, ніж тим, що їх нема. В усякому разі Японія намагається яко мога менше залежати від закордонного ринку за воєнного часу.

Підготовано всю японську промисловість до мобілізації на випадок війни досить добре. Час-од-часу провадяться пробні мобілізації промисловости, при чому така мобілізація промисловости Осакського району (найбільшого промислового району країни), судячи з досить невиразних відомостей преси, дала цілком позитивні наслідки. Як видно, і сама японська промисловість, і її військове керовництво підготовані до мобілізації досить добре.

М. Царгород. 1934 р.

Большевицька воєнна доктрина.

Збройна сила СРСР, що офіційно зветься „Рабоче-крестьянская красная армія", побудована на засаді опрацьованої Леніним комуністичної воєнної доктрини. Головними основами цієї доктрини є уємне відношення до пацифізму та різке розмежування права на узброєння і війну для „буржуазії" і для „пролетаріяту". Комунізм визнає необхідність узброєння лише для себе; він визнає правомочність (законність) та корисність війни і навіть вважає її за бажану, але не в усіх випадках. „В історії бували війни, — каже автор статті „Война і Ленінизм" в журналі „Военний Вестнік" (Москва), які, не дивлячись на весь жах і терпіння, що неминуче зв'язані з кожною взагалі війною, — були поступові, тобто, — у висліді свойому приносили користь розвиткові людства. Наприклад, корисними й необхідними були війни, що провадив Наполеон I, бо хоч у них можна спостерегти елементи завойовницькі, — проте не змінює це головного історичного значення тих війн — підваження та збурення феодалізму та абсолютизму. Рівно ж корисними вважає комунізм всі війни горожанські в „капіталістичних" державах та війни, що провадити мусить держава „пролетарська" проти держави чи держав „буржуазних". Розуміється, за „пролетарську" вважається лише державу, де влада належить комуністам.

У випадках війни межи двома „буржуазними" державами, „пролетаріят" цих держав повинен вжити всіх заходів, щоби війну „імперіялістичну" обернути у війну „горожанську" та в цей спосіб викликати революцію соціяльну. З огляду на те, кожна війна між імперіялістами є бажана, тому, ненавидячи цілою душею кожну імперіялістичну війну, комунізм водночас повинен тішитися з нагоди, що

війна дає зброю до рук багатьох мілійонів працюючих. Проголосивши гасло: „обернення війни імперіялістичної у війну горожанську", комуністи змушені були проголосити й гасло дефетизму для армій „буржуазних" держав. Це становить головну підвалину їхньої воєнної доктрини.

Проповідуючи дефетизм для буржуазних держав, комунізм одначе завжди підкреслює, що „в жаднім випадку він не відкидає конечности оборони „отечества", якщо розуміється „отечество" це є соціялістичне, пролетарське. Згідно з цим і відношення комуністів до права на узброєння є подвійне: „узброєння пролетарських держав є справою поступовою і корисною, натомість у державах буржуазних кожна армія — професійна чи народня — є знаряддям гніту". Завдяки цьому комуністи вважають себе за „ворогів кожної воєнної орґанізації в капіталістичній державі", визнаючи „пролетарською" державою лише ту, де влада спочиває в руках комуністів. Характеристичним в цьому відношенні є ставлення комуністів до австрійської союзної армії („Бундесвер"), за якою визнають, що в складі своїм вона зовсім нереакційна, посідаючи більшість соціял-демократів, не є відірвана від широких народніх мас та має політичне виборче право. Тому армія ця має можливість брати участь в політичнім житті, є орґанізацією професійною, в якій можуть вільно працювати навіть комуністи. Армію цю комуністи вважають за явище уємне і навіть кажуть, що вона, яко армія наймана, для пролетаріяту більш ненадійна, аніж армії, побудовані на засаді загального військового обов'язку, як ось армії: французька чи польська.

Зрештою, комунізм признає право на існування єдино „Красній Армії" — збройній силі совітського союзу, та й то лише остільки, оскільки комуністична партія грає там керівну ролю. Якщо „совіти" без комуністів є „контрреволюція", то й Красная Армія без комуністів—так само „контрреволюція". Всі інші армії поза нею повинні бути знищені — розброєні або розкладені комуністичною пропаґандою. „Нашим ґаслом", кажуть комуністи, „повинно бути узброєння пролетаріяту для того, щоби перемогти, експропріювати та обезброїти буржуазію. Лише після того, як буржуазію буде обезброєно, пролетаріят могтиме, не зраджуючи своєму історичному завданню, занехати всілякого зброєння. Безсумнівно, пролетаріят доконає цього, але лише тоді і в жаднім разі не раніше."

В майбутніх конфліктах з державами „капіталістичними" російський комунізм має замір, крім засобів чисто військових, широко стосувати ще й засоби політичні — розкладової пропаґанди через своїх аґентів та спеціяльно для цього створені орґанізації. Тому „стратеґія нищення" Наполеона та „стратеґія виснаження" Фоша можуть бути доповнені в майбутньому ще й „стратеґією роскладу" виробу російського.

Знаряддям роскладу повинні бути в першу чергу комуністичні партії чужоземних держав. Одним із підставових завдань комуністичної партії кожної країни є п о л і т и ч н е завойовання збройної

сили клясового ворога шляхом орґанізованої політичної роботи в армії, фльоти та поліції.

„Досвід показав, що добре військово вишколені армія та поліція, узброєні новітніми зброєю та засобами наступу й оборони, доводжені відбірним командним складом у вигляді старшинського корпусу, дійсно будуть битись проти революції та в стані її здушити, не дивлячись на інші, для революції сприяючі обставини, особливо ж при підтримці з боку фашистівських орґанізацій, що існують в кожній державі". Так каже орґан Комінтерну, „Комуністичеський Інтернаціонал" (Москва).

Узброєною ж орґанізацією комунізму, цілком викінченою та суворо вихованою на „клясовім почутті", є „Красная Армія" — зброя держави пролєтаріяту, першої й єдиної батьківщини працюючих, як про це каже § 1 польового статуту „Красной" армії. Завданням армії є — „допомога світовому пролєтаріятові в справі знищення в себе капіталістичного устрою та встановлення натомісць влади совітів. „Красная Армія" є збройний відділ світової революції," каже пропаґадне гасло, проголошене в день ювилею Червоної армії („Красная Звєзда", Москва). „Вона повинна стати не лише зброєю оборони соціялістичної суспільности проти можливих нападів з боку нині ще існуючих імперіялістичних держав, а й бути конечною підтримкою для пролєтаріяту тих держав в його боротьбі з імперіялізмом", каже резолюція Конґресу совітської комуністичної партії („Красная Звєзда", Москва).

Все виховання „Красной" армії має інтернаціональний характер: червоноармійцям увесь час втовмачується, що вони мають завдання підняти революцію, що резерви „Красной" армії знаходяться в запіллі їхніх ворогів, що буржуазні армії під час війни повернуть свої багнети проти королів, банкірів, фабрикантів та ґенералів. Згаданий польовий статут ставить завдання діючій армії „переманювати на бік пролєтарської революції робітничо-селянські маси ворожої армії та працюючі елементи з населення театру війни". В часі наступу совітських армій на Польщу в р. 1920, червоний „Главковерх" (б. царської служби капітан) Тухачевський возив в своїм таборі польський совітський склад уряду, що мав за завдання „обняти" владу в підбитім краю та задеклярувати приєднання Польщі до совітського союзу. Тому на випадок війни з „буржуазной" державою, „Красная" армія принципово ставить собі за завдання „визиваніе" пролетарської революції в тій державі, її „совєтізацію" та позбавлення політичної незалежности, в спосіб примусового приєднання її „к пєрвой і єдінственной родінє трудящихся".

Є це властиво, нічим неприкритий, червоний імперіялізм, який істотою своєю не відрізнюється від імперіялізму середньовічної Отоманської імперії, або від імперіялізму Наполєона I. Кінцевою ціллю цього імперіялізму є утворення всесвітньої держави совітів, керованої з московського кремля.

Царгород.

Український расовий кінь.

Кожна армія, як відомо, намагається витворити не тільки свій окремий тип вояка-кіннотчика, але також тип свого військового коня. Кіннотчики знають, як в розмовах з представниками других армій неприємно почуває себе той, хто в свою чергу не може похвалитися стародавністю своєї кінноти, стародавністю та расовістю свого коня. В зах. Европі виводити коней, спеціяльно для потреб армії, почали лише з друг. пол. XVII в. в Анґлії, при Карлі II; в Росії тільки при Петрі І-му; в Прусії лише при Фридриху Вел. Нам варто знати, що ми не гірші за других щодо стародавности нашої кінноти та расовости нашого українського коня. Що запорозьці кохалися в конях та мали свої кінські заводи ще в XVI в., як також те, що ними ремонтували городові полки, все це, розуміється, всім нам добре відомо. Але нашу увагу привернула до себе коротенька звістка пана М. Левченка в „Київ. Старині"—за 1882 р., VIII, стор. 378, де в статті — „Исчезнувшія и исчезающія южной Россіи животныя" автор оповідає про тип расового запорозького коня та подає час знищення росіянами останнього кінського заводу. Тут подаємо цю вістку в надії, що вона зацікавить наших славних кіннотчиків і дасть привід комусь з них ширше дослідити цю надзвичайно цікаву для нас тему.

М. Левченко з жалем оповідає про „майже" цілковите знищення старої расової породи запорозького коня. Ця порода була виведена запорозьцями, які добре розумілися на конях, та існувала біля (більш) 200 років. Расовий запорозький кінь мав усі добрі якості татарського коня і не мав його вад. Татарський кінь відзначався надзвичайною витривалістю в поході та невередливістю в їжі, але разом з тим був дуже негарний на вигляд: костистий, горбоносий, з великою головою, а по характеру дуже лютий. Його було тяжко виїздити, але й тоді він затримував свій злий характер. Натомісць запорозький кінь, так само витривалий і невередливий в їжі, виглядав зовсім інакше. Зросту він був середнього, масти переважно темно-гнідої, голову мав невелику, дуже гарну і добре тримав своє тіло. Норову був лагідного, виїзжався хутко, в походах легко робив перехід в 70—80 верстов у спеку і без передишки. Зараз (1882 р.) — додає М. Левченко — в Україні ця порода коней зникає, останній завод пані Сагайдак, в Елисаветградському повіті, цілком закупили ремонтери; говорять нібито на Кубані існують ще рештки цієї запорозької породи коней. — Це все, що подав п. М. Левченко.*)

---

*) Можемо подати ще такі джерела: I) В актах Ю. Р., виданих Костомаровим, за 1648 рік, здається за травень, мається відписка прикордонного Путівльського воєводи до Москви про початок повстання в Україні. Воєвода описує, як виглядають українські козаки, що прибули до кордону, і тут же подає надзвичайно докладний і цікавий опис запорозького коня, наводючи навіть цифрові дані. II) „Малорусскіе домашніе лѣчебники XVIII в." — Додаток до „Київськ. Старини" за 1890 р., стор. 18, під: „конь доброй так познается".

Той, хто буде досліджувати про запорозького коня, має очевидно звернути увагу і на другий цікавий тип дикого українського степового коня—„тарпана",—щоби з'ясувати, чи мав він якийсь вплив на витворення першого. Про „тарпанів" існує досить велика література, зокрема в книжках „Київ. Старини". В своїй статті п. М. Л-ко говорить також і про них (стр. 374). По словам відомого письменника Рубана — пише М. Л-ко — тарпани водилися ще в XVIII в. на Полтавщині, по р. Орелі, але найдовше затрималися на Херсонщині. Останній раз бачили тарпанів у 1856 році, в 40 верстах від м. Миколаїва, біля с. Новий Буг; ще один табун тримався довший час у другому кутку Херсонщини, в урочищі „Шестерня", біля с. Нове-Воронцове (60 вер. від Херсону). Оповідання самовидців сходяться на тому, що ці дикі коні були невеликі на зріст, масти мишастої, мали чорні гриви та хвости і вздовш спини чорну смугу. За твердженнями компетентних осіб, тарпан уявляв з себе—„ідеал коня"—був стрункий, з маленькою сухою головою, великими розумними очима, тонкою шиєю і кріпкими копитами „шкляночками".*)

Отже будемо мати надію, що хтось візьметься за цю тему. Українська армія мусить знати, який тип військового коня вона мала і який мусить мати. Слава кінноти це також слава її коней. Вдячні вояки, як знаємо, ставлять пам'ятники своїм бойовим коням.

1934.III. **О. Переяславський.**

Военна хроніка.

АВСТРІЯ. Випробовані апарати до відкриття аеропляінів, т. зв. „штучні вуха".

АНҐЛІЯ. Винайдено нову ґранату, що ніби пробиває сталеву плиту в 15 цм. і після цього має ще силу летіти 15 клм.— На півночі Ірляндії має бути зорґанізований новий осередок льотничого промислу. Проектується збільшити повітрову фльоту до 1490 самольотів.—Армія дістала нові протилітакові гармати на самоходах.—„Катапульти" для викинення самольотів у повітря починають уживати в деяких літничих портах.

БЕЛЬҐІЯ. Відбулися маневри армії при участі великих танків, які виявили добрі якості маневрування.

НІМЕЧЧИНА. Анґл. кор-ти виявили недалеко від Гановеру, а також в інших місцевостях у стані будови укриті льотничі порти. — Маршал Petaine стверджує, що німці мають: 600 апаратів бомбардових і могли би одразу скинути 500 тонн бомб на Мец, Верден, Нансі, Страсбурґ і Мез'єр, 250 тонн бомб на Амієн, Париж та Діжон, і навтіть 100 тонн бомб аж на порти Брест і Бордо. До 100 самолетів типу К. 45 може перевезти по 1 тонні бомб на віддеглість 650 клм. Тип самолету К. 43 узброєнний 5 кулеметами і може ще забрати 1/2 тонни бомб вночі та 1/3 тонни бомб вдень на віддеглість 500 клм. Дирижабль Д. О. Х. може взяти 170 осіб залоги, що може нищити мости, залізн. вузли та інш.—Бомбометатель „Дорнье Дорф" має швидкість 250 клм./год. при нагрузці 2.000 клґр. і 2 пасажири; під час війни він може нести 42 бомби, 8 кулеметів і повітряну торпеду.—„Reich-

---

*) Літер. про тарпана: Ѳ. Кеппен — „К исторіи тарпана в Россіи". Жур. М. Нар. Прос. 1896, I, також VI, VII. — Рецензія М. Грушевського в Зап. Шевч. 1896 т. XIII. Варто продивитися і таку книжку — Krzysztof Dohorostajskij: Hippika t. j nauka o koniach, Kraków 1603.

swehra" складається з 4300 старшин, 21 тис. підстаршин та 64 тис. жовнірів, які фактично є кадром для 21 дивізії піхоти (в тому числі 7 див. моторизованих). — Мається ніби „ракетова" „артилєрія — з далекосяглістю до 1000 клм.

ПОЛЬЩА. Біля Варшави, на Окенцю, відкрито новий літничий порт.

СП. Д. П. А. Коло Нового-Іорку, на виспі, закінчується будова льотничого порту. Замовлено 80 великих бомбардових самольотів.—Урухомлені фабрики панцерових плит. — Виявлені надужиття в гол. керовництві повітр. фльоти. — Знову відомості про відкриття „промінів смерти".

С.С.С.Р. Закінчується будова другого тору на відтинку від Байкала до Тихого Океану. — Для черв. армії хліб купується за кордоном. — В червні скасовано воєн.-револ. раду.

ШВЕЦІЯ. На протильотничій виставі демонстровано було рефлєктор для відшукивання самольотів.

ЯПОНІЯ. Утворено нову велику льотничу базу поблизу Тіянсіню (на півночі Хін).

Военно-морська хроніка.

1.I ц. р. увійшов у чинність новий „Код міжнародніх сиґналів", видрукований в 7 мовах: анґл., франц., нім., італ., япон., еспан. та норвеж. Він заступив старе видання 1897 р., яке виявило багацько хиб під час Світової війни. Одна з гол. змін—збільшення на 10 прапорів і 3 трикутники — прапорці.

АНҐЛІЯ. Звернуто увагу на якнайскорішу розбудову. воєн. порту в Сінґапурі, будівлю міцних фортів, побільшення там повітро-фльоти, а також анґл. ескадри на водах Далек. Сходу, яка зараз складається з 13 крейсерів, 1 гідрокрейсера, 14 єск. мін. і 12 підв. човнів. — В Льондоні на Темзі мають відбудовати найбільший порт для гідроплянів. — Лін. корабель „Nelson", один з найбільших дреднавтів світу (40.000 тон, 23 вуз., 9—406 мм., 16—152 мм. + протиаеропл., коштував $7^1/_2$ міліонів фунтів штерлінґів чи 202.500.000 поль. зол.), виходячи з Портсмуту сів на мелину і лише після розвантаження (навіть частини гармат) був знятий і введений до доку. — Провадяться досвіди з кораблем „роботом", що без живої обслуги, маючи великий вибуховий вантаж, може бути скерований за поміччю радіо в середину ворожої фльоти.

ЕСТОНІЯ Продані Перу два еск. мін-ці б. рос. фльоти, обидва будови 1915 р., що під час протибольшев. війни перейшли на бік білих.

ІТАЛІЯ. Спущено на воду міноносець „Spica".

НІМЕЧЧИНА. Особов. склад воєн. фльоти 15.000, з яких 13.500 підстаршин і морців. У мин. році на 1251 вакансію до служби у фльоті зголосилося аж 33.280 кандидатів. — У квітні на півн. морі відбулися маневри воєн. фльоти.

УКРАЇНА. Осенні маневри 1933 р. Дніпров. воєн. фльотилії відбулися з участю війська і повітрофльоти. Завданням було тактична співпраця цих родів війська. — Під час літньої кампанії 1933 року морці відбули кілька пропаґандових подорожей по внутрішніх водах.— Крейсер Чорноморської фльоти „Красний Кавказ", що недавно відбув подорож закордон (б. „Адмиралъ Лазаревъ", б. „Тарас Шевченко"), спущений на воду у Миколаїві у 1916, мав бути готовий найпізніш у 1919 р. (див. „Табор", ч. 14, стор. 126), але большевиками закінчений лише у 1932 році. Він одного типу з крейсером „Червона Україна" (б „Адмиралъ Нахимовъ", б. „Гетьман Богдан Хмельницький", 7.600 т., турбини 55.000 кон., 30 вузл. ходу), лише більш модернізований, зокрема з зовнішнього вигляду.

ФІНЛЯНДІЯ. Новий проґрам передбачає будову: 2 еск. міноносців, 4 підв. човнів прибережної охорони по 300 тон і 1 льодоколу, що літом мав би служити базою для підв. човнів.

ФРАНЦІЯ. Добудовується на воді крейсер „Emile Bertin", 5886 т., 34 вузл., 9—152 мм., 4—90 мм. зенітні, 6 мін. апаратів, 30 старшин, 93 підстаршини і 432 морці. Крейсер має бути одночасно і мінним загородителем.— Корпус новозбудованого воєн. транспорту „Golo" (3690 т., 12,5 вузл.) має нову лінію, згідно

з плянами відомого кораб. інженера В. І. Юркевича (див. „Табор” ч. 18, стор. 161). — Спущено на воду контр-міноносець „Triomphant” (5 гарм. 138 мм., 6 протилітн. і 9 мін. апар.). — Розпочато будову нового типу воєн. корабля — типу менших еск. мін-ців, так зван. конвоїрів чи ескортерів, в кількості 12 штук, по 600 т., 30 вузл., 2—100 мм., 5 кулеметів, 4 мін. апарати. Будуються також 4 сторожеві катери — нищителі підв. човнів (150 т., 20 вузл., 1—75 мм., 2 кулемети і 1 апарат до кидання підводних ґранат). — На гідрокрейсері „Commandant Teste” встановлено апарат проти колисання на хвилях. — Постановлено в ц. р. приступити до будови другого лінійного корабля типу „Dunkerque”. — Мінний катер „V.T.B.10” на пробі розвинув аж 55 вузлів (!) ходу. Однотиповий „V.T.B.9” дав. 50 вузлів. Мають по два мінні апарати і по 2 мотори в 1000 коней. — Крейсер „Алжір” замісць проектованих 31 вузлів дав на пробі 32 вузли ходу.

ШТАТИ ПІВН. АМЕРИКИ. Приступлено до виконання нового проґраму (див. „Табор” ч. 20, стор. 59), який складається (перша черга) з 120.000 тон, а саме: 4 крейсери по 10.000 тон, 2 гідрокрейсери по 10.000 т., 20 еск. мін-ців: 4 по 1.850 т. і 16 по 1500 т. і 4 підв. човни по 1.500 тон.

ЯПОНІЯ. Новий проґрам у відповідь на північно-американський: 4 крейсери по 8.500 т., 2 гідрокрейсери по 1.400 тон, 1 мінний загородитель 5.000 т., 6 підв. човнів разом на 7.500 т., а всього на 86.000 т. — У червні в Сасебо спущено підв. човен. водообсяг. 1400 тон. — Будуються нові авіопорти в: Омінато, Порт-Артурі і в бухті Сакей на острові Кіу-Сіу. — Кораблебудівнича верфь „Міцубуші” в Кобе збудувала підв. човен окремого типу „Кай-іо”, якого призначено до підняття затоплених кораблів. Підв. човен має 5½ тон, довжину 5,25 метрів, ширину 1,75 м., висоту 2 метри. Він може опускатися на глибину до 240 метрів і знаходитись там до 5 годин. Екіпаж складається лише із штурмана і механіка. Має прожектор в 100.000 свічок і два зовнішні ричаги, якими можна працювати як руками. Японці почали використувати цей підв. човен для підняття рос. крейсера „Рюрик”, що загинув у 1904 р. у піввіспи Урусан і на якому ніби знаходиться багато золота.—Вмер адм. Того.

✝

Помер у Парижі 16.I.34 р. свящ. Юрій Спаський, б. Гол. Священник Чорноморської фльоти.

Великі морські маневри.

АНҐЛІЯ. В кінці березня*) б. р. відбулися великі морські маневри з'єднанних фльот: „Home Fleet” і „Mediterranen Fleet” між Портуґалією, північною Африкою і Азорськими виспами. Метою маневрів було знищення великого конвою, який керувався до Анґлії. Нападаюча сторона мала при собі 2 авіоматки, але через міцний шторм використати повітрофльоту не мала змоги. Цікаво, що з-за великого терену маневрів конвой не був відкритий і без перешкод дійшов до Анґлії.

СП. ШТАТИ ПІВН. АМЕР. Для вел. морськ. маневрів ц. р. зоосереджена була в Атлянт. океані*) ціла воєнна фльота, поділена на дві частини: синю та сіру. Сіра фльота базувалася на Зах. Індію, яку вона „захопила”, а Синя фльота, оперуючи від Панамського каналу, мусіла її вигнати. Сині, якими командував адм. Рівс, мали 230 аеропляні і гідропляні, а також найбільший дирижабль на світі „Macon”; Сірі (адм. Брембі) мали 125 аеропляні і гідропляні.

Загальна морська битва тягнулася аж 5 діб при участі всієї фльоти з командою більш 40.000 люду. В наслідок бою четверта частина як синьої, так і сірої фльоти була „знищена”.

Зокрема велику шкоду понесла повітрофльота обох сторін. На п'ятий день битви, коли всі аеропляни вилетіли з авіоматки „Саратоґа” (синя фльота), несподівано з-за хмар з'явився відділ сірих аеропляні, закидав авіоматку бомбами і вона „затонула”. Через деякий час, коли сині аеропляни вернули і по-

*) Див. „Табор” ч. 21, згадки на стор. 70.

бачили, що базу їх „знищено", відлетіли і зробили таку ж саму атаку на авіоматку сірих „Лексінґтон" і „потопили" її. Отже обидві сторони опинилися без авіоматок.

Підчас битви в повітрю сірі на великій висоті напали на синій дирижабль „Macon" і „знищили" його.

Синя десантна ґрупа після „крівавого" бою захопила нарешті остров Кулебра, який рахувався головною базою сірої фльоти.

В результаті маневрів: тихоокеанська фльота на грудень 1934 р. буде повернена до Тих. Океану до своїх баз Сан-Дієго і Сан-Педро, але туди ж буде переведена і частина ще атлянт. фльоти. Крім того постановлено зміцнити укріплення Панамського каналу.

ФРАНЦІЯ. 10 квітня 1934 р. перший розвідчий дивізіон Середземного моря в складі крейсерів „Foch," Dupleix" „Colbert" і „Trouville", 9 еск. мінців—лідерів і 12 еск. м-ців разом з військом і повітрофльотою розпочав маневри коло Тунісу, а потім перейшов до Атлянт. океану на з'єднання з Північною ескадрою для спільних маневрів коло побережжя, також з участю війська і повітрофльоти. Франц. морськ. ґенеральний штаб надав цим маневрам велике значення. — Наслідок — мор. і повітр. фльоти висадили десант і оволоділи побережжям Бретонії.

ЕСПАНІЯ. Перший раз при республіканському устрою відбулися великі морські маневри з участю цілої фльоти на протязі двох тижнів коло Балеарських островів. Фльота складалась з 29 вимпелів (надводних і підводних) + повітрофльота. Мор. ґен. штаб признав наслідки маневрів задовольнюючими, після чого морськ. м-р зробив перегляд фльоти на рейді Пальмос.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

Бібліоґрафія.

Вісті Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання при Українській Господарській Академії в Ч. С. Р., ч. 5, 16.V 1934.

Це число, крім вступної статті „З культурної чинности У. Г. А.", містить: „Лісове забезпечення Великої України", проф. Б. Іваницького; „Рідке паливо на території розселення українського народу", проф. В. Іваниса; „Україна та Европа", проф. М. Славінського; „Етнополітика й націольоґія", доц. О. Бочковського; статті з приводу 80-літніх ювілеїв проф. др. І. Горбачевського і проф. О. Ейхельмана та інформ. мат-л з діяльности У. Т. Г. І.

Литературенъ гласъ. Ч. 238. Тижневик, присвячений питанням літератури, искуства, науки та суспільним, виходить в столиці Болгарії. Більшу частину цього числа, що має 8 стор. вел. форм., присвячено 120-ій річниці народження Т. Шевченка й прикрашено портретом поета, 8 малюнками з його життя зосібна на засланні, та перекладом віршів: „Гус Іван" і „Не женися на багатій". Вступна стаття проф. П. Бицилли „Поезията на Шевченко" та низка інших статтей свідчать про бажання Редакції дати болгарському суспільству ширший матеріял про великого українського поета.

Capitaine de fregate de la Marine Imperiale Russe N. Monastereff. Sur trois mers. Avec 15 croquis et 15 illustrations. Tunis, 1932. Ed. E. Suliba. 190 pages. Ціна 25 фр. Прим. нумеровані.

„На трьох морях", як називається ця книжка, що на підставі документів і оповідань участників описує боєву діяльність російської фльоти під час Світової війни на Балтійському, Чорному і Білому морях і подає втрати цієї фльоти: боєвих кораблів 80.235 тонн та торговельних 100.806 тонн. Старшин і морців загинуло 5000.

Marius Bar. „60 ans de photographies de marines de guerre". Toulon. Avenue Morceau 1933.

Це книжечка-катальоґ фотоґрафа Марюса Бара, відомого своїми художніми і надзвичай виразними фотографіями воєнних кораблів різних фльотів на протязі цілих 60 років.

„A Catalogue of Model Ships". Basset—Lowke Ltd. Northampton. 1933.

Ілюстроване видання катальоґу наукових моделів кораблів та їх частин, як воєнної, так і торговельної фльоти цілого світу, що виконуються відомою фірмою Бассет-Ловке, не тільки для цілів учебних, виставових, але також і для досвідів з новими типами кораблів.

„A pageant of English Naval History" by E. W. Twining. Ціна 1 шілінґ.

Теж видання тієї ж самої анґл. фірми Бассет-Ловке, яке служить якби історичним ґідом до цілого комплєкту моделів всіх типів лінійних кораблів анґ. фльоти від епохи викінґів (875 р.) і до останнього дредновта. Комплект цих моделів коштує 25 фт. шт.

Liga Narodów. Sprawozdanie Komitetu ekspertów, przedłożone Rządowi Polskiemu przez Ligę Narodów, o programie budowy dróg wodnych w Polsce, wykorzystaniu ujść morskich i dróg dojazdowych do nich dla przewozu węgla oraz o osuszeniu bagien Poleskich. Warszawa. 1928. Tłómaczenie i nakład M-wa Robót Publicznych. 55 стор. з 3 кольоровими мапами Польщі і Полісся.

Фахово опрацьований доклад—справоздання про водяні щляхи в Польщі, про значення морських портів, а також можливий проґрам праць по розбудові нових каналів (канал Захід-Схід—сполучення з Україною) і регуляції річок.

Книжка капітана I ранги Фукунагі. Цю книжку випустив японський ілюстр. журнал „Хіноде" з передмовами ґоловноком. япон. фльотою адмір. Суетцуґу і делеґата Вашинґтонської конференції віцеадмірала Като. Її одразу ж було заборонено півн. америк. урядом до ввозу в край.

В книжці оповідається про майбутню війну між Америкою і Японією, яка починається з того, що на р. Янгце япон. ескадр. міноносець міною нищить амер. фляґм. корабель „Хустон". Япон. старшину лейт. Макі, який випустив цю міну, судом приговорено до смерти, але старшина, що мав виконати цей вирок, дає йому можність утікти. Від цього виникає війна між Японією і Америкою, що кінчається перемогою Японії, яка урочисто ставить пам'ятник в національному парку в Гонолулу лейт. Макі, що загинув на війні.

В передмові ж говориться, що ця книжка цікава не тільки для звичайного читача, а навіть і для морських знавців. Адмірал Суетцуґу пише: „Як головноком. імпер. фльотою, я не маю права відверто говорити за багацько морських справ, але як читач, який розуміється в річах, я знахожу, що всі воєнні операції, описані в книзі, переведені чудово!"

В.-Морські журнали: „L'Italia Marinara". Roma. 1934. В цьому році побільшилося в розмірі і виходить в накладі більш 400.000 примірників.

„Morze". Warszawa, №№ 11, 12 1933, 1, 2, 3, 4 і 5, 1934. Також покращало, як на зовнішній вигляд, так і змістом та побільшенням ілюстрацій. Наклад 102.000 примірників.

Морськой журналъ. Praha. Loretanske nam. 109. №№ 10/11, 12 1933. № 1, 1934. В ч. 1 мічман Богданович оповідає про „Діяльність австрійської підривної партії в італьянській фльоті", тобто про працю шпіонів, які робили вибухи в італьянській фльоті.

„Mer et Colonies". Paris. №№ X, XI, XII 1933, I, II 1934.

Останнє число має 50 сторінок і присвячене різним морським подорожам по світу. Цей журнал має наклад найбільший в світі серед морських журналів.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

Надіслані книжки та журнали:

Рідна Мова. Науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови. Головний Редактор і видавець проф. д-р Іван Огієнко, Warszawa, ul. Stalowa 25, m. 10. Рік II. Ч. 4 (16) квітень 1934 р., ч, 5 (17), травень, ч. 6 (18), червень. Передплата 6 зол. річно.

Вістник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Львів. Чарнецького 26, м. 21. Річник II. 1934. Том II. Передплата 23 зол. річно. Кн. 4, квітень, кн. 5, травень, кн. 6, червень.

„Наш Приятель". Часопис для молоді та шкільних дітей. Видавець: **Марійське Т-во Молоді** у Львові, вул. Сикстуська 39, а. Поштова адреса:

„Наш Приятель“—Львів, скр. пошт. 108. Ціна прм. 20 гр. Рік XIII. ч. 9, кв. 1934, ч. 10, тр., ч. 11—12—чер. і лип. Ціна подв. числа 40 гр.

Промислово-Торговельний Вістник. Ілюстр. місячник, присвячений справам промислу, торговлі та торговельної реклями. Warszawa, ul. Złota 46, пом. 6. Рік II, ч. 4, квітень 1934, ч. 5, травень.

Biuletyn Polsko-Ukraiński. Tygodnik ilustrowany. Warszawa, ul. Leszczyńska 9, m. 71. Rok III. №№ 13 (48), 14 (49), 15 (50), 16 (51), 17 (52), 18 (53), 19 (54), 20 (55), 21 (56), 22 (57), 23 (58), 24 (59), і 25 (60).

Відродження. Ілюстр. орґан українського протиальког. і протиникот. руху. Двотижевник. Львів, Домініканська 11. Передплата 4 зол. річно. Рік VII. ч. 7 1/IV 34 р., ч. 8, ч. 9, ч. 10—11 і ч. 12—13.

Вісті. Суспільно політичний тижневик. Львів, вул. Хмельовського ч. 9. III. Рік II, Передплата 9 зол. річно. Ч.ч. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 і 20.

Рідна Школа. Ілюстр. часопис для всіх. Виходить двічі в місяць у Львові, вул. Словацького, ч. 14, III п. Рік III. Передплата 10 зл. річно, ч.ч. 7, 8, 9, 10, 11 і 12. 1934.

Горцы Кавказа. Орган народной партии горцев Кавказа. № 48. Февраль 1934. Передплата 1 дол. річно. Warszawa, Włodarzewska № 17, m. 18. №. 49, март 1934.

В огні. Ілюстр. місячник для української молоді. Львів, Корняктів ч. 1. Рік IV. ч. 8 (37), квітень 1934. Передплата 3.50 зол. річно. Ч. 9—10 (38—39), травень—червень 1934.

Вісті Українського Технічно-Господарського Інституту Позаочного Навчання при Українській Господарській Академії в. Ч.С.Р. ч. 4 і ч. 5. 1934.

Гуртуймося. Неперіодичний журнал військово-громадської думки. Під редакцією інж. В. Филоновича та М. Битинського. Квітень 1934, ч. 2. Адреса редакції— C. S. R. Horni Cernosice. Ing. V. Fylonovic. Рік вид. VI. Травень 1934. XI.

Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Видання неперіодичне. Ч. 5. Квітень 1934 р Praha XI. Karlova tv. č. 14. I.

Wschód-Orient. Kwartalnik, poświęcony sprawom Wschodu. Warszawa, Styczeń—Maj 1934. Rok V. № 1 (13). Cena zł. 1.50. Warszawa, ul. Leszczyńska 9, m. 71.

Кіно. V рік вид., ч. 69—70 (5—6). Львів, вул. Бляхарська 8, ц. 25 сот.

Бюлетень Т-ва б. Вояків Армії УНР. у Франції. Рік вид. II, ч. 5/8. 1 травня 1934. Paris V. 42. Rue Denfer Rochereau.

Комунікат Управи Союзу б. Українських Старшин в Чехах з 20 квітня 1934 р. Inż. V. Prochoda. Poriči n/Sazavou C.-S.R.

Голос Покуття. Народній часопис. Рік I. Ч. 3—4. Ціна 15 сот. Коломия, вул. Українська ч. 41.

Вісти з Українського Наукового Інституту в Берліні, № 2 (10). Річник II. Берлін, 12,V.34.

Від Славянська до Тухолі. Зенон Стефанів. Накладом В-ва „Бувальщина“ в Коломиї. 1933. 60 стор.

Студентський Шлях. Р. IV, ч. 5—6 (37—38), 1934. 72 стор. Ціна 1 зол. Львів. Супінського 21 (Акад. Дім.).

Hl. L. Głód na Ukrainie i jego przyczyny. Nakladem Ukraińskiego Emigracyjnego Komitetu Pomocy Głodnej Ukrainie. Warszawa 1934.

Українська справа. Бюлетень українського політичного, економічного й культурного життя. Місячник. Рік II. 31.V.34. Ч. 5. Передплата 12 к. ч. річно (закорд. 18 к. ч.). Praha XVI. Na Plani č. 2056. C.-S.R.

Литературенъ гласъ. Седмичник за литература, изкуство, наука и обществени вопроси. № 238. Книгоиздательство „Азбука‘, ул. Бачо Киро № 2, София.

Український Сокіл. Ілюстрований журнал Українського Т-ва „Сокіл“ в Південній Америці. Рік I. № 1. 1/V 34. Osyp Kuzmycz, Calle San Martin 56, Buenos Aires, Rep. Argentina.

Микола Макявель. **Володар.** Переклад з італ. Михайла Островерхи. Львів. 1934. **Книгозбірня „Вістника“.** Ціна 2 зол. 20 гр. з перес. Чек ПКО. 500.371.